

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка
Навчально-науковий Інститут педагогіки і психології

Кафедра психології

**Методичні рекомендації
до написання
кваліфікаційної роботи з психології**

спеціальність 053 Психологія

Суми
Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
2020

УДК 378.22:159.9 (072)
К 95

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (протокол №1 від 28серпня 2020 р.)

Укладач:

Єрмакова Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Навчально-наукового Інституту педагогіки і психології СумДПУ імені А. С. Макаренка

Рецензенти:

Харченко Тамара Григорівна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри логопедії Навчально-наукового Інституту фізичної культури СумДПУ ім. А.С. Макаренка.

Улунова Ганна Євгенівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

К95 Методичні рекомендації до написання кваліфікаційної роботи з психології (спеціальність 053 Психологія) /
Уклад. Н.О.Єрмакова – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2020.
–71 с.

Методичні рекомендації до написання кваліфікаційної (бакалаврської та магістерської) роботи складені для студентів спеціальності 053 Психологія Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Викладено загальні положення про написання та оформлення кваліфікаційної роботи з психології, вказано основні вимоги щодо визначення предмету, об'єкту, мети, завдань дослідження, академічної доброчесності під час написання робіт, порядку викладення матеріалу, підготовки робіт до захисту, критерії їх оцінювання. У додатках вміщено зразки оформлення певних структурних елементів кваліфікаційної роботи (титульної сторінки, змісту, списку використаних джерел та додатків) та документів, що супроводжують її виконання та процедуру захисту.

Методичні рекомендації призначені для студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, а також викладачів для здійснення ними керівництва кваліфікаційними роботами студентів.

УДК 378.22:159.9 (072)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ I. Кваліфікаційна робота як вид науково-дослідницької роботи з психології. Основні вимоги та критерії оцінювання кваліфікаційної роботи з психології	9
1.1. Загальні відомості та вимоги до кваліфікаційної роботи.....	9
1.2. Програма дослідження.....	13
1.3. Структура і обсяг кваліфікаційних робіт з психології	15
1.4. Основні вимоги до оформлення кваліфікаційної роботи	18
1.5. Порядок захисту кваліфікаційної роботи	21
1.6. Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи.....	23
РОЗДІЛ II. Основні етапи виконання кваліфікаційної роботи з психології	26
2.1. Визначення теми, об'єкта, предмета, мети, завдань та основних методів дослідження	27
2.2. Пошук інформації, робота з літературою та здійснення теоретичного аналізу проблеми дослідження	34
2.3. Експериментальне вивчення досліджуваної проблеми та опис результатів дослідження.....	44
2.4. Оформлення висновків проведеного дослідження	51
2.5. Підготовка кваліфікаційної роботи до захисту	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	56
Додаток А. Зразок оформлення завдання на виконання кваліфікаційної роботи.....	56
Додаток Б. Орієнтовні теми кваліфікаційних робіт з психології для студентів спеціальності 053 Психологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.....	58
Додаток В. Орієнтовні теми кваліфікаційних робіт з психології для студентів спеціальності 053 Психологія для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти.....	60
Додаток Г. Зразок оформлення титульної сторінки кваліфікаційної роботи.....	62
Додаток Д. Зразок оформлення змісту кваліфікаційної роботи	63
Додаток Е. Приклади оформлення бібліографічного списку.....	63
Додаток Ж. Зразок оформлення рецензії на кваліфікаційну роботу.....	70
Додаток З. Електронні інформаційні ресурси мережі Інтернет з проблем психології.....	71

ПЕРЕДМОВА

Кваліфікаційна робота з психології є формою самостійної навчальної та науково-дослідної роботи. Вона повинна відображувати набуті студентами знання та практичні навички, результати досліджень з різних розділів психології. Вона виконується студентами керівництвом досвідченого викладача-методиста випускової кафедри і має своїми завданнями:

- Поглиблення теоретичних знань із фундаментальних дисциплін психології (загальна психологія, вікова психологія й психологія розвитку, педагогічна психологія, соціальна психологія та ін.);
- Набування навичок застосування отриманих знань для вирішення конкретних задач в сфері практичної психології (психодіагностика, психотерапія, психологічне консультування, основи психокорекції, психопрофілактика відхилень у поведінці, спеціальна психологія, патопсихологія та ін.);
- Поглиблення і закріплення умінь та навичок організації і виконання психологічного дослідження;
- Вдосконалення оволодіння методами й технологіями практичної психології з різних напрямів роботи сучасного психолога;
- Розвиток активного, творчого, самостійного критичного мислення в процесі вирішення професійних завдань фахівця-психолога.

Досягнення цих цілей забезпечить формування у здобувачів вищої освіти комплексу загальних і спеціальних компетентностей та програмних результатів навчання, що визначені відповідними освітньо-професійними програмами (ОПП).

Для ОПП «Практична психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки це:

Загальні компетентності:

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Спеціальні компетентності:

СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології

СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.

СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.

СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.

СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

Програмні результати навчання:

ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань

ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.

ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки.

ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання.

ПР10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.

ПР13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності.

ПР18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії.

Для ОПП «Психологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки це:

Загальні компетентності:

ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

Спеціальні компетентності:

СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики.

СК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.

СК3. Здатність обирати і застосовувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

СК4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу) з використанням науково верифікованих методів та технік.

СК5. Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.

СК6. Здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах.

СК7. Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.

СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

СК11. Здатність реалізовувати основні принципи та напрями психологічного консультування, стратегії та методи психотерапевтичного впливу у сферах індивідуально-психологічного консультування, сімейного консультування, короткотривалого кризового консультування, групової психотерапії та психокорекції, консультування, сімейного консультування, короткотривалого кризового консультування, групової психотерапії та психокорекції.

Програмні результати навчання:

ПР1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

ПР2. Вміти організовувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.

ПР6. Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.

ПР7. Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях.

ПР9. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.

ПР10. Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності.

ПР11. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

Очікувані результати навчання (РН) з виконання кваліфікаційної роботи

Очікувані результати навчання (РН) з виконання кваліфікаційної роботи логічно впливають з її цілей та полягають у наступному:

РН1 Володіння поглибленими теоретичними знаннями із фундаментальних дисциплін психології та навичками їх самостійного опанування;

РН2 Здатність до застосування отриманих знань та навичок для вирішення конкретних задач в сфері практичної психології, уміння обґрунтовано ставити, аналізувати і вирішувати комплексні завдання з психологічної проблематики;

РН3 Здатність до самостійної організації і виконання психологічного дослідження: висувати і обґрунтовувати наукові гіпотези, опрацьовувати літературні джерела, аналізувати проблемні ситуації, що виникають у процесі розв'язання комплексних завдань з психологічної проблематики, під час виконання теоретико-прикладних досліджень;

РН4 Оволодіння методами й технологіями практичної психології з різних напрямів роботи сучасного психолога: добирати ефективні психологічні технології, робити висновки і обґрунтовувати власні пропозиції щодо діагностування, психопрофілактики і психокорекції психологічних проблем особистості та груп з метою їх ефективного розв'язання;

РН5 Здатність до активного, творчого, самостійного критичного мислення в процесі вирішення професійних завдань фахівця-психолога.

Отже, успішність виконання кваліфікаційної роботи з психології залежить не тільки від ґрунтовних знань з базових психологічних дисциплін. У рамках обраної теми студент повинен продемонструвати вміння опрацьовувати літературу, аналізувати різні джерела, робити обґрунтовані висновки, добирати необхідні методики, проводити емпіричне дослідження, інтерпретувати та аналізувати отримані

результати згідно даних, які існують у науковій та науково-методичній літературі, представляти результати виконаного теоретичного та емпіричного дослідження у вигляді наукових статей. Тому виконання кваліфікаційної роботи потребує від кожного студента знань з основ методології наукового дослідження, творчого мислення, логіки аргументації та викладення особистої позиції до даної проблеми, професіоналізму та сумлінності. Проте саме цих навичок і вмінь часто бракує студентам, які приступають до написання кваліфікаційної роботи. Незнання правил і прийомів наукової праці призводить до непродуктивних витрат сил і часу і, отже, до зниження якості роботи.

Мета пропонованих методичних рекомендацій – ознайомити студентів з методикою виконання кваліфікаційної роботи з психології. У них роз'яснюються вимоги до цього виду науково-дослідних праць. Наведено поради щодо того, як вибирати тему й розробляти програму дослідження, добирати й вивчати літературу, виконувати дослідне завдання, писати й оформлювати текст, готуватися до захисту. В додатках вміщено зразки оформлення титульного аркуша, змісту й списку використаних джерел, правила їх бібліографічного опису, адреси ресурсів мережі Інтернет, присвячених питанням психології.

Методичні рекомендації виконано з урахуванням специфіки навчальної та наукової роботи з психології і призначено для студентів, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія для написання ними кваліфікаційної роботи з психології, відповідають вимогам «Положення про кваліфікаційну роботу у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка», затвердженого на засіданні вченої ради Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка (протокол № 14 від 19серпня 2017 р.).

Методичні рекомендації також можуть бути використані студентами, які працюють у наукових гуртках або проблемних групах, при підготовці наукових доповідей і повідомлень, під час роботи над рефератами. Вміщені в рекомендаціях поради стануть у нагоді студентам, які працюють над кваліфікаційними завданнями, а також при написанні наукових статей.

РОЗДІЛ І. КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА ЯК ВИД НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ. ОСНОВНІ ВИМОГИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Загальні відомості та вимоги до кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота виконується як окрема самостійна робота на завершальному етапі навчання студента за освітньо-професійними програмами підготовки фахівців першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія.

Кваліфікаційна робота є науково-практичною роботою студента-випускника, яка містить актуальні науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати та наукові положення і свідчить про спроможність випускника самостійно проводити наукові дослідження в обраній галузі знань.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у вивченні проблеми, сутність якої відображена в назві дослідження.

Своїми **завданнями** кваліфікаційна робота має: показати рівень сформованості умінь студентів організовувати й планувати роботу, рівень оволодіння ними основами теоретичних і практичних знань із фундаментальних дисциплін психології (загальна психологія, вікова психологія й психологія розвитку, педагогічна психологія, соціальна психологія та ін.) та практичної психології (психодіагностика, психотерапія, психологічне консультування, основи психокорекції, психопрофілактика відхилень у поведінці, спеціальна психологія, патопсихологія та ін.), а також рівень оволодіння методами й технологіями практичної психології з різних напрямів роботи сучасного психолога.

Специфікою кваліфікаційних робіт з психології є те, що вони орієнтовані на викладення результатів *констатувального* експерименту, але вони повинні містити рекомендації і до проведення *формувального* експерименту в галузі практичної психології (наприклад, розвивальні програми, програми психокорекції, програми просвітницько-профілактичної роботи тощо).

Тема кваліфікаційної роботи повинна бути узгоджена з керівником і затверджена на засіданні кафедри психології, ученою радою Інституту та затвердженою наказом ректора університету разом з прізвищем наукового керівника до 15 жовтня поточного навчального року.

Науковим керівником кваліфікаційної роботи призначають провідного фахівця у певній галузі знань, який у межах виділених навчальних годин систематично консультує студента, перевіряє роботу, допомагає у підготовці до захисту та надає письмовий відгук.

У відповідності до «Положення про кваліфікаційну роботу у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка», (протокол вченої ради Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка № 14 від 19 серпня 2017 р.) виконання кваліфікаційної роботи проводиться за завданням до кваліфікаційної роботи, схваленим кафедрою психології. Плани-проспекти кваліфікаційних робіт подаються у жовтні поточного навчального року і розглядаються на засіданні кафедри психології не пізніше 15 жовтня поточного навчального року.

Випускник впродовж двох тижнів після затвердження теми повинен погодити з науковим керівником завдання до кваліфікаційної роботи, одним з елементів якого є календарний план виконання кваліфікаційної роботи, неухильно його дотримуватись, самостійно опрацювати та систематизувати бібліографічні джерела з досліджуваної проблеми; організувати та виконати експериментальну частину роботи, звітувати про хід виконання роботи на засіданнях кафедри, своєчасно подати на розгляд кафедри якісно оформлену кваліфікаційну роботу.

Завдання до кваліфікаційної роботи включає відомості про тему роботи (дату і номер протоколу її затвердження), дату затвердження індивідуального плану, термін подання студентом роботи на кафедру, завдання по виконанню роботи (аналіз наукової і науково-методичної літератури, написання розділів, загальне редагування тексту роботи тощо), терміни виконання роботи (попередній захист, подання закінченого варіанту роботи до деканату) (Додаток А).

Кваліфікаційна робота студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія є науковим дослідженням. Обрана тема роботи узгоджується з керівником і затверджується на засіданні кафедри. *Тема* кваліфікаційної роботи, як правило, повинна відповідати інтересам студента, бути пов'язана з науково-дослідною діяльністю кафедри психології Інституту педагогіки і психології СумДПУ імені А. С. Макаренка, узгоджена з керівником і затверджена на

засіданні кафедри психології, ученої ради Інституту та затвердженою наказом ректора університету разом з прізвищем наукового керівника до 15 жовтня поточного навчального року.

Тематика кваліфікаційних робіт щорічно коригується з урахуванням набутого досвіду, побажань наукових керівників, рекомендацій членів державної екзаменаційної комісії. Орієнтовний перелік тем подано у Додатку Б. Тема, обрана студентом самостійно, уточнюється та конкретизується разом з керівником кваліфікаційної роботи. У процесі виконання кваліфікаційної роботи кардинальна зміна її теми не допускається, але можливі певні уточнення. Студент має право на другому (магістерському) рівні вищої освіти продовжувати тему кваліфікаційної роботи, що була виконана на першому (бакалаврському) рівні, поглиблюючи та розширюючи її.

Виконання кваліфікаційних робіт визначається календарним планом. Науковий керівник кваліфікаційної роботи у межах виділених навчальних годин систематично консультує студента, перевіряє роботу, допомагає у підготовці її до захисту та формулює висновок про кваліфікаційну роботу у листи-поданні голові державної екзаменаційної комісії щодо захисту кваліфікаційної роботи.

За умов відсутності студента під час захисту або отримання ним незадовільної оцінки під час захисту, студент має право на *повторний захист роботи* за цією або новою темою (згідно рішення комісії ЕК) у встановленому директором Інституту порядку, але не пізніше ніж через рік.

- Орієнтовний *обсяг* кваліфікаційної роботи з психології для студентів спеціальності 053 Психологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – 45:70 сторінок, другого (магістерського) рівня вищої освіти — 70:100 сторінок (без урахування додатків). Зазначені обсяги кваліфікаційних робіт можуть варіювати в межах $\pm 10\%$. Оцінка за виконання кваліфікаційної роботи виставляється у залікову книжку студента та записується у додаток до диплома по закінченню навчання.

Кваліфікаційна робота виконується *державною мовою індивідуально кожним студентом* і повинна містити *титкульний аркуш, зміст, вступ, основну частину, загальні висновки, список використаних джерел, додатки* (за необхідності). У роботі необхідно стисло, логічно, точно, послідовно і аргументовано викладати зміст і отримані результати дослідження,

обов'язково посилалися на праці авторів і джерела, з яких запозичино матеріали або окремі результати. За достовірність відомостей, фактичного матеріалу, висновків безпосередню відповідальність несе студент.

Не пізніше як за 5 тижнів до захисту студент подає на кафедру психології для реєстрації: віддрукований та перевірений науковим керівником текст кваліфікаційної роботи; електронну версію кваліфікаційної роботи; заяву про перевірку кваліфікаційної роботи на автентичність. Не пізніше як за місяць до захисту кваліфікаційної роботи відбувається її попередній захист на засіданні кафедри психології (так званий «передзахист») на яке студент повинен подати віддрукований та перевірений науковим керівником текст роботи, а особа, що проводила перевірку робіт на унікальність, подає відомості про результати перевірки. Не пізніше, ніж за 15 календарних днів до захисту кваліфікаційної роботи відбувається її рецензування. Не пізніше, ніж за 10 днів до захисту до деканату до деканату інституту студент подає:

- висновки випускової кафедри та наукового керівника про виконання кваліфікаційної роботи, про ступінь автентичності роботи та її допуск до захисту (на бланку Подання голові екзаменаційної комісії до захисту кваліфікаційної роботи);
- письмову рецензію на кваліфікаційну роботу;
- електронну версію роботи на CD диску.
- зброшурований примірник кваліфікаційної роботи, підписаний автором і науковим керівником роботи;

Після захисту паперовий та електронний варіанти кваліфікаційної роботи впродовж двох тижнів передаються науковим керівником до бібліотеки СумДПУ імені А.С.Макаренка на тривале зберігання та оприлюдненні у відкритому доступі у репозитарії.

1.2. Програма дослідження

Запорукою успішного виконання кваліфікаційної роботи є добре продумана *програма* дослідження. Вона складається з двох частин – теоретико-методологічної й експериментальної. *Теоретико-методологічна* частина містить докладне, чітке й завершене визначення об'єкта, предмета й проблеми дослідження, формулювання його мети,

гіпотези і конкретних завдань, *експериментально-методична* частина – характеристику методів і методик дослідження, опис експериментальної бази дослідження, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів, включаючи методи статистичної обробки, обґрунтування методичних рекомендацій або розробка психокорекційної програми, виходячи з проведеного дослідження.

Об'єктом дослідження є частина об'єктивної реальності або знань про неї, що створює проблемну ситуацію, на яку спрямовано увагу дослідника. Об'єктом психологічного дослідження виступає психічне явище, що вивчається.

Предмет психологічного дослідження – це певна частина, властивості або відношення об'єкта. Предмет дослідження визначає межі вивчення об'єкта, вказує на ті конкретні аспекти, які ставить в поле свого зору дослідник. Об'єкт та предмет співвідносяться як загальне і часткове. В об'єкті виокремлюється та його частина, яка дістає наукового пояснення. Вона і виступає предметом дослідження. Предмет дослідження визначає тему курсового дослідження і виноситься на титульний аркуш як назва роботи.

Визначення предмета неможливо провести поза зв'язку з якоюсь певною системою наукових поглядів. Обрана концепція визначає спрямованість дослідження: мету, завдання, обумовлює методологічну позицію дослідника, а звідси і застосовувані методи.

Проблемою кваліфікаційної роботи є теоретичне чи фактичне питання, що вимагає розв'язання і формулюється як результат глибокого аналізу попередніх досліджень (літературного огляду). Вона пов'язана з удосконаленням предмета дослідження.

Розв'язання проблеми є *метою* кваліфікаційної роботи. Мета повинна бути пов'язана з предметом, об'єктом дослідження і з шляхом досягнення очікуваного результату. Отже, мета дає уявлення про орієнтовні результати, які мають бути викладені й обґрунтовані в роботі. Мета роботи конкретизується в її основних завданнях. Як правило, в кваліфікаційній роботі формулюють три-чотири таких *завдання*. Зміст і характер завдань залежать від специфіки роботи, але здебільшого вони передбачають вивчення сутності, структури, законів функціонування або розвитку об'єкта, розкриття способів його вдосконалення, розробку

практичних рекомендацій. Головний критерій постановки завдань: від загального до конкретного, завдання повинні відповідати визначеній меті роботи, розкривати та деталізувати її. Як правило, завдання подаються у формі перерахування (з'ясувати..., описати..., здійснити..., вивчити..., встановити..., дослідити..., розробити..., дібрати... тощо).

Одним з елементів теоретико-методологічної частини програми є *гіпотеза* або обґрунтоване *припущення*, що висувається для пояснення певних фактів, явищ, процесів, і потребує підтвердження або спростування. Спираючись на певні теоретичні концепції, дослідник висуває припущення, здатне, на його погляд, заповнити наявний дефіцит інформації з даної проблеми. Дослідницька гіпотеза є науково обґрунтованим твердженням імовірнісного характеру про сутність досліджуваних явищ.

Експериментально-методична частина програми спрямована на уточнення й перевірку гіпотези. В ній описуються й обґрунтовуються методи та методики дослідження, які забезпечують повне й достовірне розв'язання поставлених дослідником завдань. Обґрунтування методик полягає в доведенні їх адекватності предмету й завданням дослідження, достатності й раціональності. Зазначена частина програми містить також характеристику експериментальної бази дослідження, кількісну та якісну обробку отриманих результатів, їх узагальнення та обґрунтування. Останнім елементом цієї частини програми повинно бути обґрунтування практичних рекомендацій з досліджуваної проблеми або розробка психокорекційної програми (блоків психокорекційних вправ), виходячи з результатів проведеного дослідження.

1.3. Структура і обсяг кваліфікаційної роботи з психології

Кваліфікаційна робота складається з титульного аркуша, змісту, вступу, основної частини, висновків і списку використаних джерел. Вона також повинна мати додатки, які містять допоміжний матеріал.

На *титульному аркуші* мають бути зазначені: назва відповідного міністерства якому підпорядковано вищий навчальний заклад, назва університету та інституту; назва кафедри, на якій виконано роботу; тема

роботи; прізвище, ім'я й по батькові виконавця; назву роботи; шифр і найменування напряму підготовки (спеціальності); науковий ступінь і посада, прізвище, ім'я, по-батькові наукового керівника; місто і рік виконання роботи (додаток Г).

У *змісті*, який є остаточно відкоригованим планом кваліфікаційної роботи, перелічують заголовки всіх її структурних частин, зокрема вступу, розділів та підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків у тій послідовності, в якій вони подаються в тексті, і вказують сторінки, на яких вони починаються (додаток Д).

У *вступі* коротко обґрунтовують вибір теми, її актуальність, висвітлюють сучасний стан дослідження наукової проблеми та її значущість, підстави і вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження, стисло викладають програму дослідження, вказують основні етапи, методи дослідження, зазначають, у чому полягає теоретичне та практичне значення роботи, вказують дані щодо апробації результатів дослідження, подають загальну інформацію щодо структури та обсягу роботи. Повний перелік компонентів вступу полягає у такій послідовності: актуальність теми, мета, гіпотеза (припущення), завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, етапи дослідження, експериментальна база дослідження, теоретичне значення, практичне значення одержаних результатів, апробація результатів роботи, загальні відомості про структуру та обсяг роботи.

Основна частина кваліфікаційної роботи складається з розділів та підрозділів. Кожний розділ починають з нової сторінки. У кінці кожного розділу формулюють висновки із стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних результатів.

Основну частину, як правило, поділяють на *теоретичну* й *практичну*. У *теоретичній* частині дається критичний аналіз опрацьованої студентом наукової літератури та виділяються теоретичні положення, які були вихідними при виконанні практичної частини. У цій частині також обґрунтовується необхідність здійснення певних дослідницьких розвідок. Закінчується розділ (підрозділ) коротким резюме щодо необхідності продовження дослідження.

Практична частина містить опис методики виконання

дослідницького завдання, кількісний та якісний аналіз його результатів, розробку практичних рекомендацій або психокорекційну програму, складену на основі отриманих результатів. При здійсненні аналізу отриманих результатів необхідно приділити увагу підтвердженню їх достовірності внаслідок здійснення їх порівняння з аналогічними результатами інших дослідників.

У висновках стисло, переважно у формі тез або нерозгорнутих, лаконічно сформульованих тверджень, має бути зазначено, що зроблено, яких висновків дійшов студент при розробці проблематики дослідження. Висновки формулюються відповідно до завдань роботи.

Список використаних джерел містить опрацьовані студентом вітчизняні та зарубіжні праці з психології та суміжних з нею наук, на які він посилається у своїй роботі. Його слід розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків. Список використаних джерел повинен налічувати у кваліфікаційній роботі не менше 30 джерел. Список використаних джерел необхідно здійснювати згідно до державних стандартів. У додатку Е вміщено відповідний зразок оформлення бібліографічного опису наукових робіт за ДСТУ.

Кваліфікаційна робота повинна містити *додатки* допоміжним матеріалом: проміжними розрахунками, таблицями результатів статистичної обробки, текстами використаних психодіагностичних методик, протоколами їх аналізу, допоміжними ілюстраціями (рисунками, фотографіями), психокорекційними розробками тощо.

Обсяг кваліфікаційної роботи з психології для студентів спеціальності 053 Психологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – 45:70 сторінок, другого (магістерського) рівня вищої освіти – 70:100 сторінок (без урахування додатків). На виклад основної частини роботи рекомендується відводити 75-80% обсягу роботи, на вступ і висновки, відповідно – 20-25%. Список використаних джерел і додатки до обсягу кваліфікаційної роботи не зараховуються, хоча вони й мають спільну нумерацію з рештою роботи.

Кваліфікаційна робота повинна бути грамотно написана й охайно оформлена.

Зброшуровану кваліфікаційну роботу подають науковому

керівникові не пізніше ніж за два тижні до захисту для надання ним висновку щодовиконаної під його керівництвом кваліфікаційної роботи. До захисту не допускаються роботи, що негативно оцінені керівником, і роботи, в яких висновок відсутній.

У висновку наукового керівника повинні бути відображені обґрунтування актуальності теми та її наукове і практичне значення; ставлення студента до роботи в процесі її виконання, його виконавська дисциплінованість, сумлінність, ступінь самостійності, творчості та ініціативності студента під час вирішенні завдань, пов'язаних з виконанням кваліфікаційної роботи, вміння студента працювати з науковою літературою, його здатність узагальнювати матеріали і робити логічно обґрунтовані висновки, можливість рекомендувати роботу до захисту.

Не пізніше ніж за 15 днів до захисту зброшуровану кваліфікаційну роботу подають рецензенту для надання ним рецензії. Роботи, що негативно оцінені рецензентом, допускаються до захисту. Екзаменаційна комісія для проведення підсумкової атестації випускників денної та заочної форм навчання за ОР «Бакалавр» та «Магістр» повноважна оцінювати таку роботу вище, якщо студент довів своїм захистом упередженість ставлення рецензента. Кваліфікаційні роботи, в яких висновок керівника відсутній, до захисту не допускаються

1.4. Основні вимоги до оформлення кваліфікаційної роботи

(Згідно «Положення про кваліфікаційну роботу у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка», (протокол вченої ради Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка № 14 від 19 серпня 2017 р.))

1. Кваліфікаційну роботу набирають на комп'ютері і роздруковують на принтері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210´ 297 мм) через 1,5 інтервали комп'ютерного набору тексту до 29-30 рядків на сторінці 14 кеглем. Поля виставляють таких розмірів: ліве – 25-30 мм, праве – 15 мм, верхнє і нижнє – по 20 мм. Кегель друку повинен бути чітким, щільність тексту – однаковою.

2. Текст основної частини кваліфікаційної роботи поділяють на розділи та підрозділи. Заголовки структурних частин кваліфікаційної

роботи: «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ», «ВИСНОВКИ», «ДОДАТКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ» – друкують великими літерами симетрично до набору. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою.

3. До загального обсягу кваліфікаційної роботи не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та рисунки, які повністю займають площу сторінки. Однак всі сторінки зазначених елементів роботи підлягають суцільній нумерації.

4. Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, рисунків (діаграм), таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №. Першою сторінкою кваліфікаційної роботи є титульна, яка включається до загальної нумерації сторінок роботи. На титульній сторінці номер не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

5. Такі структурні частини кваліфікаційної роботи, як зміст, вступ, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номера. Всі сторінки, на яких розміщені згадані структурні частини роботи, нумерують звичайним чином. Не нумерують лише їх заголовки. Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ». Після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

6. Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. У кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку наводять заголовок підрозділу.

7. Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) і таблиці необхідно подавати в кваліфікаційній роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, розміщені на окремих сторінках, включають до загальної нумерації сторінок. Ілюстрації позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках.

8. Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і

порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад: Рис. 1.2 (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в розділі роботи подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

9. Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) в межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: «Таблиця 1.2» (друга таблиця першого розділу). Після цього назва таблиці. Якщо в розділі роботи одна таблиця, її нумерують за загальними правилами. Якщо частина таблиці переноситься на іншу сторінку, слово «Таблиця» і її номер вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть: «Продовж. табл.» і вказують номер таблиці, наприклад: «Продовж, табл. 1.2».

10. Формули в роботі (якщо на них є посилання в тексті) нумерують у межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Нумери формул пишуть біля правого поля аркуша на рівні відповідної формули в круглих дужках, наприклад: (3.1) (перша формула третього розділу).

11. Під час написання кваліфікаційної роботи студент повинен посилатися на джерела, включені до бібліографії за текстом. Після згадування про них у квадратних дужках вказують номер, під яким вони зазначені в переліку, наприклад, [13] або [15, с. 9]. Якщо ж посилаються на кілька джерел, між ними ставиться крапка з комою, наприклад, [6; 12] або [1 – 7].

При посиланні на розділи, пункти, ілюстрації, таблиці, формули, рівняння, додатки зазначають їх номери (зокрема: «у розділі 2», «відповідно до 2.3», «рис. 1.3.», «за формулою (3.1)», «у рівнянні (1.12)», «у додатку Б», «у табл.1.2». У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації потрібно вказувати скорочено слово «дивись» (див.).

12. *Додатки* оформлюють як продовження кваліфікаційної роботи на наступних її сторінках, розміщуючи їх у порядку посилань на них у тексті

роботи. Кожний додаток починається з нової сторінки. Він повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично до тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток __» і велика літера, що позначає додаток, наприклад, додаток А. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Ѓ, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь.

13. *Список використаних джерел* повинен містити бібліографічні описи використаних джерел і розміщується перед додатками. До бібліографічного опису вносять закони України, Укази Президента України, постанови виконавчих і розпорядчих органів, статті, монографії, матеріали Інтернет сайтів тощо. Відомості про джерела, включені до списку, необхідно подавати з обов'язковим наведенням назв праць відповідно до чинних вимог ВАК України (див. додаток Е).

1.5. Порядок захисту кваліфікаційної роботи

1. Порядок захисту кваліфікаційних робіт встановлюється «Положенням про порядок створення та роботи екзаменаційної комісії у СумДПУ імені А. С. Макаренка» і відбувається на засіданні Екзаменаційних комісій для проведення підсумкової атестації випускників денної та заочної форм навчання за ОР «Бакалавр» та «Магістр», відповідно до списків студентів, допущених до захисту, оприлюднених не пізніше як за 5 днів до дати захисту.

2. Дата захисту визначається графіком навчального процесу і засідань Екзаменаційних комісій для проведення підсумкової атестації випускників, що затверджується ректором, і доводиться секретарем ЕК до відома голови, членів ЕК, студентів.

До ЕК перед початком захисту кваліфікаційних робіт подаються такі документи: зведена відомість про виконання студентом навчального плану і отримані ним оцінки, висновки випускової кафедри та наукового керівника про виконання кваліфікаційної роботи, про ступінь автентичності роботи та її допуск до захисту (на бланку Подання голові екзаменаційної комісії до захисту кваліфікаційної роботи); письмова рецензія на кваліфікаційну роботу; електронна версія роботи на CD диску;

зброшурований примірник кваліфікаційної роботи, підписаний автором і науковим керівником роботи. Можуть бути представлені інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність виконаної кваліфікаційної роботи (сертифікати участі у конференціях, опубліковані статті та тези, дипломи та грамоти конкурсів наукових робіт, тощо).

3. Захист кваліфікаційної роботи відбувається за участю не менш як половини складу Екзаменаційної комісії з обов'язковою присутністю голови комісії. Під час захисту ведеться протокол засідання ЕК. Процедура захисту складається з представлення головою ЕК студента та теми його дослідження, доповіді студента, відповідей на запитання голови і членів ЕК, інших осіб, які присутні на захисті, відповідей студента на зауваження рецензента. За умов відсутності рецензента і/або наукового керівника зміст рецензії і відгук наукового керівника оголошує секретар ЕК. Загальний час захисту не повинен перевищувати 25 хв. на одного студента.

4. Час виступу студента із презентацією результатів роботи на засіданні ЕК не повинен перевищувати 10 хв. Виступ має бути стислим, конкретним, з використанням ілюстративного матеріалу – мультимедійних слайдів, плакатів, додаткового матеріалу. У доповіді студент має розкрити актуальність теми, об'єкт і предмет дослідження, мету, завдання та методи дослідження, структуру роботи, основні положення змісту, отримані результати дослідження, висновки роботи. У доповіді необхідно наголошувати, що саме є самостійним доробком.

5. Оцінка кваліфікаційних робіт проводиться за чотирибальною шкалою на основі результатів захисту роботи, рецензії та відгуку наукового керівника. Оцінка за кваліфікаційну роботу не перескладається. У процесі визначення оцінки враховується: змістові аспекти роботи (актуальність, якість аналізу наукових джерел, реальні практичні рекомендації, ступінь самостійності в аналітичній та експериментальній роботі, відповідність оформлення вимогам), якість захисту роботи (уміння стисло й чітко викласти результати дослідження, захищати свої думки, погляди, загальний рівень підготовки студента та представлення презентації). Результати захисту кваліфікаційних робіт оголошуються у день проведення кваліфікаційного іспиту після оформлення протоколів Екзаменаційної комісії для проведення підсумкової атестації випускників.

6. Рішення щодо оцінки знань, виявлених під час підготовки та захисту кваліфікаційної роботи, а також присвоєння випускникові кваліфікації та видання диплома про освіту встановленого зразка приймається ЕК на закритому засіданні відкритим голосуванням більшістю голосів членів комісії, що брали участь у засіданні. За однакової кількості голосів – голос голови є вирішальним. ЕК приймає рішення про присвоєння кваліфікації кожному студенту окремо.

7. В разі незгоди з оцінкою студентам надається право оскаржити її у відповідності до «Положення про апеляцію результатів навчання здобувачів вищої СумДПУ імені А.С.Макаренка»
https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/apelyaciyi_68f4b.pdf

1.6. Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи

Згідно «Положення про кваліфікаційну роботу у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка», (протокол вченої ради Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка № 14 від 19 серпня 2017 р.)представлено наступні критерії оцінювання кваліфікаційної роботи.

Баловий розподіл оцінювання кваліфікаційної роботи з психології

Елементи роботи, які підлягають оцінюванню	Критерії оцінювання	Кількість балів
1	2	3
Вступ	– обґрунтування актуальності досліджуваної проблеми для сучасної психологічної науки, констатація наявності досліджень з проблеми;	5
	– визначення програми дослідження – об'єкта, предмета, мети, завдань, гіпотези (чіткість формулювання, логічність, відповідність і взаємовідповідність);	5
	– опис методів дослідження, їх відповідність меті та завданням.	5
Всього:		15

Теоретична частина	– глибина здійснення теоретико-методологічного аналізу досліджуваної проблеми у зарубіжній і вітчизняній психології;	5
	– логічність викладання матеріалу, наявність сформульованих власних думок;	5
	– наявність аналізу сучасних наукових досліджень з обраної проблеми;	5
	– достатня кількість наукових джерел з проблеми та доцільність їх використання	5
Всього:		20
Експериментальна частина	– описання методичного забезпечення експериментального дослідження;	5
	– правильність здійснення кількісного аналізу отриманих даних;	5
	– ґрунтовність здійснення кількісного аналізу отриманих даних;	5
	– якість представленої психокорекційної програми, практичних рекомендацій.	5
Всього:		20
Висновки	– відповідність сформульованих висновків поставленим завданням;	5
	– аргументованість та ґрунтовність висновків.	5
Всього:		10
Література	– наявність сучасних актуальних джерел з досліджуваної проблеми (журнальні публікації та монографії за останні 5 років);	2
	– відповідність та оформлення списку використаних джерел бібліографічним вимогам та цитування правилам.	3
Всього:		5
Оформлення роботи	– відповідність положенню та вимогам до оформлення кваліфікаційних робіт.	5
Всього:		5
Захист роботи	– глибина усвідомлення програми дослідження (предмет, об'єкт, мета,	5

	завдання, гіпотеза, методи та методики), актуальності обраної проблеми для сучасної психологічної науки; – вільне володіння теоретичними та практичними знаннями з дослідженої проблеми; – обґрунтованість, правильність і повнота відповідей на запитання та зауваження рецензента та членів комісії	5 5
Всього:		15
Апробація роботи	– наявність публікації статей, тез доповідей, виступів на науково-практичних конференціях за результатами кваліфікаційної роботи	10
Всього:		10
Всього:		100

РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ЕТАПИ ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

Процес виконання будь-якої кваліфікаційної роботи складається з кількох організаційно автономних, але взаємопов'язаних за змістом етапів (рис. 1), кожен з яких буде розглянуто у цьому розділі окремо. Усвідомлення завдань, які мають бути вирішені на різних етапах, дасть уявлення про загальну логіку виконання роботи, дасть змогу скласти добре продуманий план дослідження, налагодити самоконтроль. Проте слід підкреслити: незважаючи на те, що виконання кваліфікаційної роботи з психології охоплює згадані етапи, єдиної, уніфікованої схеми цього процесу не існує. Послідовність дослідницьких кроків зумовлена ступенем складності проблеми, що вивчається, специфікою поставленої мети, характером зібраного фактичного матеріалу тощо. Наприклад, в результаті накопичення фактів під час виконання практичної частини може виникнути потреба повернутися до вже опрацьованих літературних джерел, поглянути на них під новим кутом зору або знайти й проаналізувати додаткову літературу.

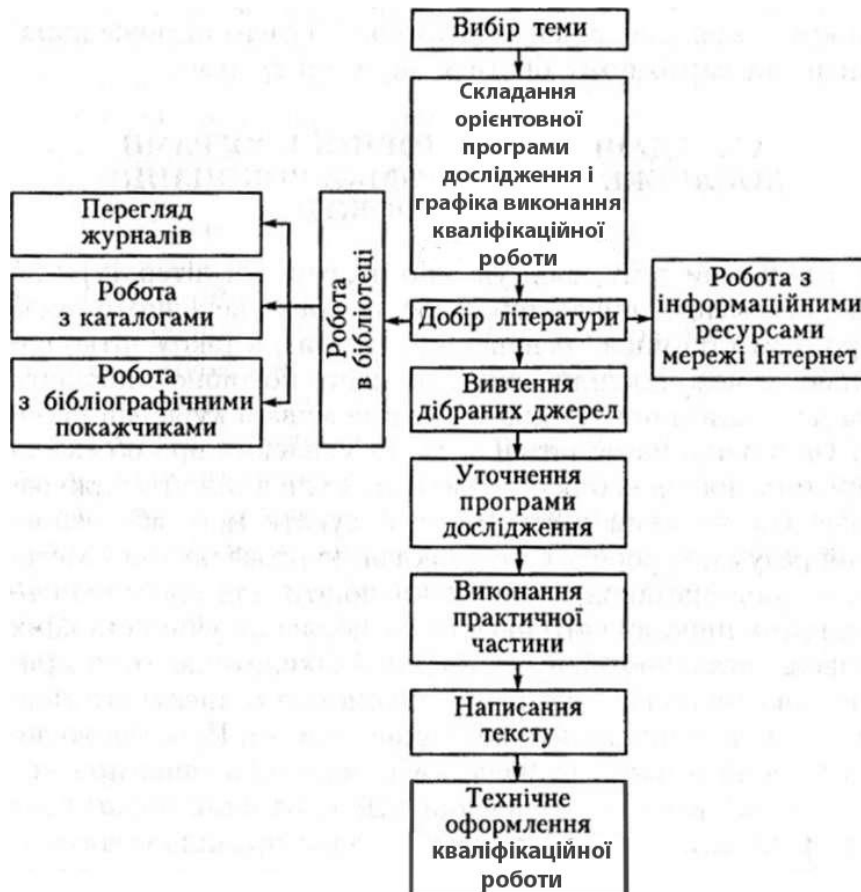

Рис. 1. Етапи виконання кваліфікаційної роботи

Ознайомлення із загальною логікою виконання роботи істотно полегшить визначення послідовності дослідницьких кроків у кожному окремому випадку.

Відзначимо *конкретизовані стадії організації та проведення психологічного дослідження*, результати якого повинні бути надані у кваліфікаційній роботі з психології:

- вивчення літератури з проблематики кваліфікаційної роботи;
- визначення проблеми, яка є недостатньо вивчена у контексті проблематики й спрямованості на практичну психологію;
- конкретизація проблеми у об'єкті та предметі дослідження;
- розроблення гіпотези дослідження;
- теоретичне обґрунтування дослідження, розробка базових положень роботи;
- розробка методики констатувального дослідження;
- проведення емпіричного дослідження;
- здійснення кількісного та якісного аналізу вихідних даних;
- формулювання висновків відповідно до результатів констатувального дослідження;
- розробка елементів формувального дослідження (просвітницько-профілактичної, психокорекційної програми, методичних рекомендацій);
- формулювання загальних висновків.

2.1. Визначення теми, об'єкта, предмета, мети, завдань та основних методів дослідження

Вибір теми – достатньо важливий та відповідальний етап підготовки кваліфікаційної роботи. Тема повинна бути актуальною, мати теоретичну та практичну значущість, відповідати сучасному стану та перспективам розвитку психологічної науки, пов'язаною з науково-дослідною діяльністю кафедри психології Інституту педагогіки і психології СумДПУ ім. А. С. Макаренка, а також – відповідати інтересам студента, його можливостям проведення відповідних психологічних досліджень. Отже, вдало обрана тема, яка відповідає усім вищевказаним критеріям, великою мірою сприятиме успішному виконанню кваліфікаційної роботи.

Для полегшення вибору кафедра психології пропонує студентам

перелік орієнтовних тем кваліфікаційних робіт з психології (див. додатки Б та В). Запропонований перелік тем носить узагальнений характер і вимагає **обов'язкового** уточнення. Таке уточнення відбувається у процесі консультування із науковим керівником під час роботи за календарним планом (див. додаток А), який складається на початку виконання роботи. Після ознайомлення з літературними джерелами, відповідно до інтересів студента, його досвіду, можливостей, а також – можливостей експериментальної бази дослідження, тема кваліфікаційної роботи з психології набуває остаточного формулювання.

Остаточно визначившись із темою, студент переходить до наступного етапу – опрацювання *методологічного апарату* роботи, який описується у *вступі* до кваліфікаційної роботи. Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми, її значущість, обґрунтування необхідності проведення дослідження. Тому особливу увагу у ньому слід приділити послідовному висвітленню таких компонентів методологічного апарату, як *актуальність* теми роботи, її *об'єкт*, *предмет*, *гіпотезу*, *мету*, *завдання*, *методи* та *етапи* дослідження, *теоретичне* та *практичне значення* дослідження.

Актуальність у перекладі з латинської визначає основну важливість, зокрема, соціальну, практичну значущість проблеми, що розглядається. Формулюючи **актуальність дослідження**, слід звертати увагу на його значущість для суспільної ситуації в цілому, на зв'язок проблеми дослідження із сучасною науковою думкою, на можливі застосування результатів дослідження у практиці та перспективи для подальших досліджень. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним: достатньо кількох речень, в яких коротко формулюється сутність проблеми. Також важливо перерахувати авторів, які займалися дослідженням теми, що вивчається у кваліфікаційній роботі, та вказати на ті аспекти, які ще недостатньо висвітлені у сучасній психологічній науці.

Від доведення актуальності обраної теми логічно перейти до **формулювання об'єкту, предмету, гіпотези та мети дослідження**.

Об'єкт дослідження вказує на явище або процес, що вивчається у кваліфікаційній роботі.

Предмет визначає межі вивчення об'єкта, вказує на ті конкретні аспекти, які ставить у поле свого зору дослідник.

При визначенні *об'єкту* та *предмету* необхідно врахувати наступне:

- об'єкт у психологічному дослідженні – це процес або явище, що породжується проблемною ситуацією й обирається для вивчення;
- об'єкт дослідження є ширшим поняттям стосовно предмета;
- *предмет* дослідження міститься у межах об'єкту як вузька, чітко окреслена частина психологічної реальності, яка безпосередньо досліджується;
- *предмет* дослідження визначає тему дослідження і виноситься на титульний аркуш як назва роботи;
- *визначення предмета* неможливо провести поза зв'язку з якоюсь певною системою наукових поглядів. Обрана концепція визначає спрямованість дослідження: мету, завдання, обумовлює методологічну позицію дослідника, а звідси і застосовувані *методи*.

При визначенні об'єкта та предмета дослідження можна скористатись наступними рекомендаціями:

1. Об'єкт дослідження – навчальна діяльність школяра, процес психічного розвитку у конкретному віковому періоді, то предметом дослідження можуть стати певні психологічні фактори, механізми, закономірності.

2. Об'єкт дослідження – психічні процеси, то предметом можуть стати структура, взаємозв'язки, механізми.

3. Об'єкт дослідження – психічні стани, то предметом будуть особливості їх прояву, причини та механізми виникнення, наслідки.

4. Об'єктом дослідження виявляються психічні властивості, то предметом можуть стати індивідуальні особливості, прояви, фактори та механізми розвитку, зв'язок з іншими властивостями.

Наведемо *приклад* сформульованих об'єкта та предмета дослідження відповідно до теми.

Тема: особливості самооцінки у підлітків-сиріт.

Об'єкт дослідження: самооцінка у підлітковому віці.

Предмет дослідження: особливості самооцінки у підлітків-сиріт.

Гіпотеза кваліфікаційної роботи з психології – це зроблене на основі аналізу наукових джерел, власних умовиводів та спостережень або запозичене з інших досліджень *припущення* про основні результати

дослідження. Гіпотеза повинна бути такою, що перевіряється (доводиться або спростовується) за допомогою методів наукової психології. Для цього судження вірогідного характеру, які в ній містяться, повинні бути чіткими та конкретними. Бажано визначити експериментальні і математико-статистичні критерії, при яких дослідник може однозначно стверджувати: підтвердилася гіпотеза чи ні. Доказ гіпотез ґрунтується на фактах, аргументах і процедурі логічних висновків.

Наведемо приклад сформульованої *гіпотези*.

Тема: особливості самооцінки у підлітків-сиріт.

В основу кваліфікаційної роботи покладається **припущення** про те, що у підлітків-сиріт переважає неузгоджена самооцінка.

Мета дослідження – це запланований результат, тому вона повинна містити твердження про орієнтовні результати, які мають бути обґрунтовані в роботі. Мета роботи звичайно формулюється як: «Вивчити...», «Виявити...», «Розглянути...», «Визначити...», «Дати характеристику...», «Довести...». Наведемо вдалий узагальнений перелік типових результатів наукової і практичної роботи, очікуваних психології, який може бути використаний при визначенні мети кваліфікаційної роботи (і взагалі під час проведення будь-якого психологічного дослідження):

1. Вивчення психічного явища.
2. Опис психологічного феномена.
3. Вивчення структури психічного явища (або чинників, що впливають на нього).
4. Виявлення психологічних відмінностей у досліджуваних, які відносяться до різних груп.
5. Виявлення взаємозв'язку психічних явищ у досліджуваних.
6. Вивчення динаміки вікового розвитку певних психічних процесів, властивостей, станів.
7. Вивчення змін психічного явища в певних умовах, наприклад, у результаті корекційної роботи.
8. Узагальнення, класифікація, типологізація певних даних.
9. Розробка і апробація (або адаптація) методики наукового дослідження.

10. Розробка або адаптація до нових умов психодіагностичної процедури.

11. Розробка або адаптація до нових умов методики консультування, корекційної або розвиваючої психологічної роботи.

Мета дослідження відображає спрямованість дослідження і конкретизується у завданнях. Мета та завдання узгоджуються з темою дослідження, його предметом, об'єктом та гіпотезою.

Наведемо приклад сформульованої мети та завдань кваліфікаційної роботи за вищезгаданою темою «Особливості самооцінки у підлітків-сиріт».

Мета: дослідження розвитку самооцінки у підлітковому віці дітей в школах-інтернатах.

Завдання:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення проблеми самооцінки підлітків.

2. Визначити чинники, що впливають на формування неадекватної самооцінки підлітків шкіл-інтернатів.

3. Експериментально вивчити рівень самооцінки підлітків-сиріт, здійснивши кількісний та якісний аналіз отриманих результатів у досліджуваній групі.

4. Розробити рекомендації щодо профілактики формування неадекватної самооцінки у підлітків-сиріт.

5. Дібрати вправи для корекції самооцінки підлітків шкіл-інтернатів.

Зазначимо, що у тексті кваліфікаційної роботи слова *актуальність дослідження, предмет, об'єкт, гіпотеза, мета, завдання* пишуться з абзацу та виділяються жирним шрифтом.

Методологічний апарат дослідження також включає *методи дослідження та етапи* його організації, загальний опис яких також може бути представлений у вступі. Подається перелік використаних методів та етапів дослідження після викладення завдань. Перераховувати методи потрібно відповідно до змісту роботи, коротко зазначаючи, що саме вивчалось тим чи іншим методом – це дасть змогу пересвідчитися в адекватності саме цих методів дослідження.

Проведення наукового дослідження передбачає використання таких *методів*: теоретичний аналіз, систематизація та узагальнення наукової

літератури з проблематики дослідження, спостереження, бесіди, анкетування, контент-аналіз, вивчення досвіду роботи, інтерв'ю, діагностичні методи, методи статистичної обробки емпіричних даних тощо.

Наведемо *приклад* представлення основних *методів* та *етапів* дослідження відповідно до розглянутої теми «Особливості самооцінки у підлітків-сиріт».

Методи дослідження:

- аналіз, порівняння, узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми;
- спостереження, що сприяло більш детальному вивченню поведінки підлітків;
- стандартизовані опитувальники та проєктивні методики, що дозволили діагностувати рівні прояву самооцінки підлітків-сиріт.

Етапи дослідження:

Дослідження проводилося у III етапі впродовж грудня–травня 2019–2020 рр.

На I етапі (грудень–січень) проводився аналіз стану розробки проблеми самооцінки у зарубіжній і вітчизняній літературі.

На II етапі (лютий–березень) здійснення експериментального вивчення самооцінки підлітків-сиріт.

На III етапі (квітень–травень) узагальнювалися результати експериментальної роботи, відбувалося їх оформлення у вигляді тексту кваліфікаційної роботи.

Бажано також здійснити короткий опис експериментальної бази дослідження, який доцільніше у вступі вміщувати після описання основних етапів дослідження, *наприклад*, відповідно до теми «Особливості самооцінки у підлітків-сиріт»:

Експериментальна база дослідження: підлітки-сироти 5,7,8 класів Сумської загальноосвітньої школи-інтернату I-II ступенів для дітей сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування імені С.П.Супруна. Загальна кількість досліджуваних -19, з них учнів 5 класу – 5 хлопчиків, 7 класу – 6 дівчаток та 2 хлопця, 8 класу – 3 дівчинки і 3 хлопця.

Будь-яке наукове дослідження також повинно містити певну *практичну значимість*, яка полягає у рекомендаціях щодо використання

результатів дослідження практичними психологами або іншими особами – учасниками навчально-виховного процесу (вчителями, вихователями, батьками, учнями), керівниками, суб'єктами організаційної діяльності тощо. В кваліфікаційній роботі потрібно продемонструвати новітню, здобуту під час дослідження інформацію і можливості її використання у психолого-педагогічній та іншій практиці.

Наведемо приклад представлення у вступі практичного значення роботи відповідно до розглянутої теми «Особливості самооцінки у підлітків-сиріт».

Практичне значення роботи: *Отримані результати можуть використовувати вчителі, вихователі інтернату при роботі з підлітками для покращення навчання та виховання дітей. Також – психолог для здійснення корекційно-розвиваючої роботи.*

Апробація роботи. Студент повинен пам'ятати, що для претендування на високу оцінку ним повинна передбачатися **обов'язкова апробація** кваліфікаційної роботи у вигляді *виступу з доповіддю на науково-практичній конференції та публікації статті та/або тез доповіді у збірці студентських наукових робіт, матеріалів науково-практичних конференцій тощо*, про що він подає інформацію у вступі після описання практичного значення роботи.

Наведемо *приклад* представлення у вступі даних про апробацію кваліфікаційної роботи відповідно до розглянутої теми «Особливості самооцінки у підлітків-сиріт».

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. *Основні теоретичні положення та результати експериментального дослідження кваліфікаційної роботи доповідалися на студентській науковій конференції та висвітлені в науковій статті «Особливості самооцінки підлітків шкіл-інтернатів», надрукованій у збірнику наукових статей студентів ННПП СумДПУ імені А. С. Макаренка «Студентська наука - 2019».*

Після даних про апробацію бажано подати інформацію про структуру і обсяг роботи, чим і завершити вступ, *наприклад*:

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи:

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 2-х розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел 340

найменувань, 4 додатків на 5 сторінках. Основний зміст викладено на 45 сторінках комп'ютерного набору, містить 4 таблиці, 4 малюнки, загальним обсягом 6 сторінок. Повний обсяг роботи – 52 сторінки.

Рекомендований загальний обсяг опису методологічного апарату дослідження, його експериментальної бази, практичної значущості, даних про апробацію і структуру роботи, який здійснюється у вступі, – 3-5 сторінок. Проте, **слід звернути особливу увагу**: чим раніше та змістовніше буде визначено основні складові методологічного апарату дослідження, тим швидше буде з'ясована логіка та послідовність дій, необхідних для виконання та захисту кваліфікаційної роботи. Водночас, необхідно бути готовими до того, що, оскільки в процесі практичного виконання ці компоненти методологічного апарату дослідження набувають уточнення та конкретизації, то, можливо, в процесі роботи їх потрібно буде дещо видозмінювати.

2.2. Пошук інформації, робота з літературою та здійснення теоретичного аналізу проблеми дослідження

Після того як тема роботи вибрана й осмислена, потрібно проаналізувати стан розробки визначеної проблеми сучасною психологічною наукою та з'ясувати, які методи використовували для її вивчення інші дослідники. Для цього слід дібрати наукову літературу за темою дослідження.

Студент, який починає написання кваліфікаційної роботи, зазвичай уже має невеликий список літературних джерел. Це література, рекомендована викладачем до відповідної лекції і науковим керівником. Проте цих джерел, як правило, недостатньо для написання кваліфікаційної роботи. Необхідну літературу студент повинен розшукувати самостійно. Наприклад, підказати потрібну літературу можуть списки використаної літератури, наведені в кінці журнальних статей і монографій.

Добираючи літературу за темою кваліфікаційної роботи, слід шукати не тільки праці з теорії проблеми, а й публікації про досвід роботи над цією проблемою. Слід також пам'ятати, що, крім інформації, яка безпосередньо стосується теми кваліфікаційної роботи з психології, слід ознайомитися з літературою зі споріднених спеціальностей (філософії, педагогіки,

соціології), аналіз якої може бути корисним при розробці окремих питань теми. Наукові праці з теми дослідження можна знайти в бібліотеці та в електронній інформаційній мережі Інтернет.

Робота в бібліотеці

Доцільно почати пошук літератури з перегляду бібліотечних *систематичних* каталогів, які містять відомості про те, які праці з тієї чи іншої галузі знань є в бібліотеці. Студент також може звернутися до предметного каталогу. В *предметних* каталогах картки розміщено в алфавітному порядку предметних слів – тем, яким присвячено книжку, так, як це робиться в енциклопедіях.

Слід також ознайомитися з систематичною *картотекою газетно-журнальних статей*, яка є в кожній бібліотеці. Однак такі картотеки відображають далеко не кожну статтю, надруковану в журналах, тому не варто обмежуватися роботою з картотекою. Потрібно переглянути наукові й науково-методичні журнали, в яких можуть бути надруковані наукові праці з теми дослідження («Вопросы психологии», «Психологический журнал», «Мир психологии», «Практична психологія та соціальна робота», «Педагогіка і психологія», «Психолог», «Новые исследования в психологии», «Обдарована дитина» тощо). Пошук статей з теми дослідження рекомендуємо починати з перегляду покажчика статей, опублікованих у журналі впродовж певного року. Такий покажчик друкується в кінці останнього номера журналу за кожен рік видання.

Зауважимо, що знайомство з самими текстами журнальних статей доцільно починати з останніх років видання, щоб у першу чергу познайомитися із сучасним станом проблеми та вивчити останні бібліографічні огляди по темі.

Одним із джерел інформації про наукові праці з тієї чи тієї проблеми є бібліографічні покажчики, які видає Книжкова палата України. Студент може скористатися такими виданнями, як «Літопис книг», «Літопис журнальних статей» (див. розд. 37 «Народна освіта. Виховання. Навчання. Організація дозвілля»), Український реферативний журнал «Джерело» (Серія 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво; див. розділи «Філософські науки. Психологія»). «Літопис книг» та «Літопис журнальних статей» вміщують бібліографічний опис друкованих видань. Український

реферативний журнал «Джерело» також містить реферати.

Поряд з картковими каталогами все більше поширення в бібліотеках одержують електронні каталоги, що суттєво полегшують пошук інформації з теми.

Робота з електронними інформаційними ресурсами

Доступ до мережі Інтернет значно розширює географію пошуку літературних джерел, зокрема дає змогу знаходити й використовувати публікації в іноземних наукових і науково-методичних журналах. Студент, який має можливість працювати в мережі Інтернет, може ознайомитися з текстами дисертацій, авторефератів, наукових статей або наукових повідомлень, які є в бібліотеках України або інших країн, на серверах закордонних університетів, не відходячи від екрана свого комп'ютера. Він може, наприклад, відвідати Національну бібліотеку України ім. В.І.Вернадського (НБУВ), на сервері якої розміщена велика кількість електронних документів у повному текстовому режимі, зокрема повних текстів авторефератів кандидатських дисертацій, опублікованих після 1998 р. Адреса електронної бібліотеки НБУВ –<http://www.nbuv.gov.ua/>. Пошук авторефератів можна здійснювати шляхом введення у відповідний рядок прізвищ авторів дисертаційних робіт, слів із назв і текстів анотацій дисертаційних робіт, шифрів спеціальностей наукових працівників, галузей науки, року публікації автореферату дисертації.

На жаль, переважна більшість наукових праць, репрезентована в мережі Інтернет у повному текстовому режимі, доступна на комерційних умовах, проте деякі з них можна читати безоплатно. Останніми роками кількість таких документів продовжує збільшуватися. В додатку Ж вміщено назви та адреси електронних ресурсів мережі Інтернет – вітчизняних та зарубіжних електронних наукових і науково-методичних журналів, фондів електронних бібліотек, документів зарубіжних університетів, які можуть стати у пригоді студентові під час роботи над кваліфікаційною роботою.

Складання списку літературних джерел

Знайдену друковану літературу та електронні інформаційні ресурси слід одразу записати в окремий зошит або на спеціальні картки. Нехтування цим правилом призводить до витрат великих зусиль і часу на

наступних етапах роботи, коли виникає необхідність повернутися до праці, або в процесі написання тексту кваліфікаційної роботи. Опис кожного джерела має бути дуже ретельним, зі збереженням потрібної повноти й послідовності.

Із двох запропонованих способів складання списку літературних джерел науковці надають перевагу картковій системі. Вона зручніша в користуванні, адже дає змогу швидко й легко класифікувати записи за різними принципами (алфавітним, тематичним, хронологічним), а також додавати нові джерела та вилучати непотрібні.

Картки для запису літературних джерел можна виготовити зі стандартного аркуша паперу (краще цупкого), склавши його вчетверо і потім розрізавши по лініях згину. Розмір таких карток – 12,5 x 7,5 см. На картці, поряд із повним бібліографічним описом літературного джерела, бажано вказати, де воно зберігається (наприклад, методичний кабінет, читальний зал, абонемент). Це дасть можливість у разі необхідності швидко знайти потрібну працю.

Зворотний бік картки має залишатися чистим. На ньому, після попереднього ознайомлення з працею, занотовують висновки щодо доцільності опрацювання окремих розділів або всієї роботи, вміщують коротку анотацію праці (рис. 2).

Монографія. Докладно розглядається поняття суб'єкта життя, наголошується на важливості визнання самоцінності для розв'язання внутрішніх протиріч особистості.

(!) Окремий підрозділ присвячено основним життєвим стратегіям особистості.

(с. 122 – 125).

Рис. 2. Зворотний бік картки з описом книги К. О. Абульханової-Славської (Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.)

Складений список літератури необхідно показати науковому керівникові і разом з ним накреслити план вивчення літературних джерел: визначити наукові праці, які потребують ґрунтовного вивчення й

критичного аналізу, і матеріал, який достатньо тільки переглянути. Водночас визначають роботи, які слід одразу вилучити зі списку. До таких можуть належати популярні статті, що не мають наукової цінності.

Вивчення дібраних джерел

Вивчення літератури доцільно починати з праць загального, оглядового характеру: відповідних розділів підручників і навчальних посібників, у яких матеріал викладено в найбільш доступній формі. Такий підхід дає змогу спочатку ознайомитися з коротким і найбільш загальним викладом теми, зосередити увагу на основних питаннях. Усвідомивши логіку теми, можна переходити до спеціальних, вужчих досліджень.

Вивчення книжки або статті складається з кількох послідовних кроків (рис.3). Читати наукову працю слід починати із *загального ознайомлення* з нею, під час якого з'ясовуються її проблематика, основні питання й висновки. Якщо це **книжка**, слід звернути увагу на титульний лист (де і коли видана), прочитати анотацію, переглянути зміст, який розкриє її побудову й дасть уявлення про зміст її розділів. Потім треба прочитати *передмову*, де йдеться про призначення книжки, про завдання, поставлені автором, та *післямову*, в якій викладено висновки дослідження. Слід також погортати книжку, звертаючи увагу на *мову*, авторську *манеру викладу*, особливості зовнішнього оформлення, розглянути *таблиці*, прочитати *примітки*. Якщо вивчається **наукова стаття** або **наукове повідомлення**, треба спочатку прочитати *резюме*, *відомості про автора*, *перший* та *останній абзаци*. Попередній перегляд дасть змогу отримати уявлення про коло питань, що розглядаються в науковій праці, і визначити спосіб подальшої роботи з нею, зокрема вирішити, чи потрібно читати її всю, чи достатньо ознайомитися з окремими розділами, сторінками, що читати передусім.

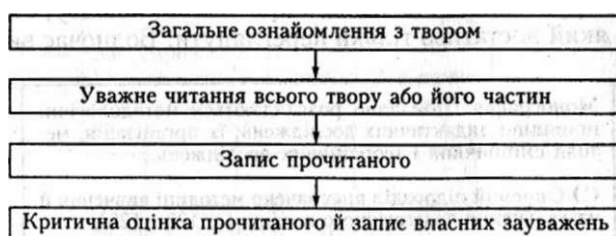

Рис. 3. Процес вивчення наукової праці

Чітко визначивши *мету вивчення* наукової праці, тобто усвідомивши, яку саме інформацію слід отримати в результаті вивчення, можна братися до читання книжки або статті. Під час читання необхідно уважно стежити за думкою автора, відділяючи *головні положення* від *доказів* та *ілюстративного матеріалу*. Для цього потрібно навчитися виділяти в тексті формулювання мети і конкретних завдань дослідження, теоретичне обґрунтування, гіпотезу, теоретичну й експериментальну перевірку гіпотези, факти, емпіричні й теоретичні узагальнення, опис методики дослідження, висновки. Читання має супроводжуватися *критичним аналізом* матеріалу: порівнянням позиції автора праці з міркуваннями інших учених, її аналізом з погляду головних методологічних принципів, аналізом логіки дослідження, обґрунтованості вибору методів дослідження, методичної грамотності проведення дослідження, повноти викладу матеріалу тощо.

Якщо книжка або журнал є власністю студента або студент працює з ксерокопією, потрібно читати з *олівцем* або *маркерами* різних кольорів, підкреслюючи слова, фрази, виділяючи абзаци і ставлячи проти них умовні позначки або занотовуючи в лаконічній формі свої зауваження. Кожний науковець має власні умовні позначки, однак можна рекомендувати такі широковживані помітки:

!– повна згода з текстом; ?– незгода з автором, сумнів; ?! – подив;

NB– дуже важливо; **V** – важливо; ~ – цікаво, може стати в пригоді.

Якщо в тексті трапляються невідомі або не зовсім зрозумілі терміни, слід з'ясувати їх значення, звернувшись до словників або довідників загального чи спеціального призначення. У **додатку 3** вміщено інформацію про психологічні довідники, словники, енциклопедії, які можна використовувати для опанування довідковою інформацією з психологічної тематики. Потрібно взяти за правило – не залишати незрозумілим жодного слова, жодної фрази.

Читання наукової праці обов'язково супроводжується записами. По-перше, це дає змогу краще запам'ятати зміст прочитаного. По-друге, ведення записів, якщо воно не є простим переписуванням, дасть можливість узагальнити опрацьований матеріал, оцінити різні погляди на досліджувану проблему і сформулювати свою думку про неї. По-третє,

записи прочитаного є незамінними під час підготовки тексту кваліфікаційної роботи, основною частиною якого є критичний аналіз літератури з обраної теми. Здійснення такого аналізу потребує від дослідника високої сумлінності у передачі чужих думок, положень, висновків, адже він не має права перекручувати ці думки або приписувати їх комусь іншому. Ось чому без записів у науковій роботі не обійтися.

Існують різні види записів. Вибір якогось одного з них залежить від мети роботи й характеру джерела.

Найкоротшою формою запису прочитаного є *план* – послідовний перелік питань, які розглядаються в науковій праці. Він може бути простим і розгорнутим. Основне його призначення – допомогти пригадати зміст і структуру книжки або статті.

Є два способи складання плану: один – робота над ним під час читання, другий – складання плану після ознайомлення з книжкою або статтею. У другому випадку план послідовніший, коротший і дає можливість підсумувати виконану роботу.

Ще одна коротка форма запису – *анотація*, або дуже стислий виклад змісту наукової праці. Анотація пишеться після того як книжка або стаття повністю прочитана і глибоко проаналізована.

На анотацію схоже *резюме*. На відміну від анотації, яка коротко характеризує зміст твору, резюме зосереджується на його висновках і має оцінний характер. Резюме й анотація можуть використовуватися разом з іншими формами запису, наприклад виписками.

Складнішою і досконалішою формою записів є *тези*, тобто чітко сформульовані основні положення прочитаної праці, переважно без доказів, пояснень та ілюстрацій.

Широковживаними є *виписки з прочитаного* окремих положень, фактів. Їх роблять під час читання або після його завершення у формі цитати або вільного викладу. Якщо виписки роблять у формі цитат, то особливу увагу слід зосередити на їх точності, ретельно звірити з оригіналом і обов'язково вказати сторінку, з якої робиться виписка. Наприклад, «Як зазначає О. М. Прихожан: «Тривожність зазвичай підвищена при нервово-психічних і важких соматичних захворюваннях, а також у здорових людей, що переживають наслідки психотравми» [11,

с. 75]. Перше число у квадратних дужках означає номер джерела із списку використаної літератури, друге – номер сторінки, яка містить цитату.

Найдосконалішою формою записів є *конспект*. На відміну від виписок, у яких фіксуються окремі висновки, думки або факти, конспект відображає весь зміст книжки. Він містить тези, що становлять його основу, лаконічні записи роздумів, доказів, фактичного матеріалу та виписки у формі цитат. Ступінь повноти і подробиці конспектування можуть бути різними, але в будь-якому разі, перш ніж почати конспектувати, слід скласти загальне уявлення про книгу чи статтю, добре обдумати й зрозуміти прочитане. При конспектуванні записують лише основні положення праці, їх логічне та фактичне обґрунтування. Конспектувати особливо важливі положення рекомендується словами автора у формі цитат, узявши їх у лапки і зазначивши в дужках сторінку.

Хоч би яку форму записів студент обрав, він має робити їх зрозумілими, короткими і достатньо повними, щоб не довелося вдруге повертатися до першоджерела.

Для записів можна використати *спеціальний зошит* або *окремі стандартні аркуші* паперу. Поряд із записом **обов'язково**– щоб потім не забути – вказують *джерело* (автора, назву праці, місце видання, видавництво, рік видання і номер, за яким ця праця зберігається у бібліотеці, щоб у разі потреби її було легко знайти), *сторінку*, з якої робиться виписка, а також – *номер пункту* з плану кваліфікаційної роботи або *проблему*, з яким співвідноситься виписка.

Записи в зошитах легко оформлювати, вони займають мало місця, їх зручно брати з собою, але важко поповнювати новими матеріалами, критичними зауваженнями тощо. Тому значно зручніший конспект, написаний на окремих листках. Із нього легко взяти окремі записи, його можна доповнити новими висновками. Перевага конспекту на окремих листках полягає також у тому, що він дає змогу класифікувати зібраний матеріал за розділами роботи, що значно полегшує користування ними. Проте ведення записів на окремих аркушах потребує більшої організованості, адже їх можна загубити. Потім аркуші групують за темами і зберігають у окремих файлах папки або, нумеруючи і скріплюючи, – у окремих паперових папках, на яких пишуть назву теми та відповідний пункт плану кваліфікаційної роботи.

За будь-якого способу ведення записів слід залишити *широкі поля* й *писати на одному боці аркуша*, щоб супроводжувати виписки з літератури записами своїми роздумів і суджень з того чи того питання, робити необхідні помітки і, в разі необхідності, доповнення. Подібні записи роблять на полях або на зворотному боці аркуша. Пізніше до них можна буде додати спостереження і фактичні дані, одержані в процесі виконання експериментального дослідження, які підтверджують або спростовують висновки авторів прочитаних праць.

Уся опрацьована наукова література повинна бути узагальнена у теоретичному розділі кваліфікаційної роботи. Орієнтовний список опрацьованих джерел кваліфікаційної роботи повинен складати для першого (бакалаврського рівня) не менше 30, для другого (магістерського) рівня – не менше 50, причому не менше 30% джерел – видані за останні п'ять років.

Етап ознайомлення з літературою має завершитися її **критичним аналізом**, який виявить повноту й глибину її вивчення, виокремить ті аспекти проблеми, які є предметом полеміки різних дослідників, питання, що чекають свого вирішення, а також оцінить висновки та рекомендації щодо їх розв'язання. Такий аналіз дає змогу ще раз уточнити об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу дослідження.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми включає стислий виклад теорії та історії вивчення проблеми дослідження, характеристику і порівняльний аналіз існуючих поглядів на проблему та шляхи її наукового дослідження. У ньому виділяються теоретичні положення, які є вихідними при виконанні практичної частини, обґрунтовується необхідність здійснення експериментального дослідження. Теоретичний аналіз подається у першому розділі кваліфікаційної роботи. Наприклад, «Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми тривожності в молодшому шкільному віці». У розділі виділяються підрозділи: 1.1, 1.2, 1.3... і т. п.

Правильно проведений теоретичний аналіз висвітлює стан проблеми дослідження в цілому. При його здійсненні крім короткої історії питання необхідно означити найбільш відомі у світовій психології підходи до розв'язання проблеми дослідження, а також сучасний (за останні 5 років), стан досліджень в цій галузі, зокрема, у вітчизняній психології. Наведемо

основні вимоги до здійснення теоретичного аналізу досліджуваної проблеми:

- починати виклад думки потрібно із вступних речень, наприклад: «Перш ніж розглянути питання визначення поняття впевненості у психології, приділимо увагу філософському аналізу та осмисленню зазначеного феномену. Надважливого значення набула категорія «впевненості» в працях відомих філософів». Після чого об'єктивно, точно, ясно і лаконічно виразити власну думку або суть поглядів дослідника, логічно її обґрунтувавши, посилаючись на цитати з опрацьованих наукових джерел з проблеми дослідження. Закінчується виклад думки коротким резюмуванням типу: «Виходячи з цих досліджень, можна вважати, що впевненість – це властивість особистості, ядром якої виступає позитивна оцінка індивідом особистісних навиків і здібностей як достатніх для досягнення цілей і задоволення потреб»;

- викладення матеріалу має бути не у вигляді набору фактів та цитат, а давати обґрунтований посиланнями авторський аналіз пропонованих підходів;

- у структуруванні матеріалу слід виходити з логіки розкриття проблеми дослідження;

- бажано закінчити теоретичний аналіз короткими, чітко сформульованими висновками: перерахуванням уже досліджених аспектів проблеми, результатів досліджень, постановкою дискусійних питань, виділенням недостатньо вивчених аспектів. Слід зауважити, що висновки повинні включати стислий опис теоретичних концептів, на яких автор кваліфікаційної роботи будує власне емпіричне дослідження.

Необхідно зазначити, що теоретичний аналіз проблеми дослідження кваліфікаційної роботи з психології повинен здійснюватися в науковому стилі і відповідати нормам професійної мови. Особливу увагу слід звернути при використанні матеріалу підручників, науково-популярних книг і статей: вони пишуться в іншому жанрі. Стилістика наукової мови вимагає при здійсненні теоретичного аналізу використовувати *стійкі структури* і *штампи*, які звичайно використовуються у наукових текстах. Наприклад, «Дослідник вважає (переконує, стверджує, виокремлює, розглядає, наголошує, доводить тощо)...», «На думку вченого...», «Виходячи з поглядів авторки...», «Таким чином...», «Отже...», «Цікавою з

точки зору нашого дослідження є думка про...», «Колектив вітчизняних авторів відзначає, що...», «У переважної більшості робіт в якості провідної функції явища, що вивчається, визначаються...», «Підсумовуючи розмірковування про...»тощо. Слід також пам'ятати, що у науковому писемному мовленні не використовується особовий займенник першої особи однини «я». Виклад, як правило, ведеться від третьої особи. Наприклад, «Спираючись на дослідження вчених (Е. Еріксона, Б. Зливкова, Д. Марсія), ми визначили структуру особистісної ідентичності, яка включає наступні компоненти: афективний, емоційно-ціннісний та поведінковий»

2.3. Експериментальне вивчення досліджуваної проблеми та опис результатів дослідження

Опис експериментального вивчення досліджуваної проблеми здійснюється у другому розділі кваліфікаційної роботи з психології. Назва цього розділу повинна відповідати змісту матеріалу, що викладається, наприклад: «Експериментальне вивчення психологічних особливостей асертивності у підлітковому віці», «Практичний аналіз становлення складових особистісної ідентичності у ранньому юнацькому віці», «Особливості та чинники подружніх конфліктів у молодих сім'ях».

Рекомендується наступна *структура* цього розділу:

1. Опис методичного забезпечення дослідження.
2. Аналіз результатів проведеного дослідження.
3. Характеристика психокорекційної програми (блоку дібраних психокорекційних вправ тощо) за результатами констатувального експерименту.
4. Характеристика практичних рекомендацій за результатами констатувального експерименту.

Експериментальне дослідження проходить у три *етапи*: підготовчий, основний, заключний. Наведемо загальну *схему експериментального вивчення досліджуваної проблеми*.

I. Підготовчий етап

1. Постановка проблеми

Проблемою виступає теоретичне чи фактичне питання, що вимагає розв'язання і формулюється як результат глибокого аналізу попередніх

досліджень (літературного огляду).

2. Планування дослідження

Визначається послідовність дій, вибирається адекватний задачам методичний арсенал, визначається досліджувана вибірка.

II. Основний етап.

1. Збір даних.

2. Отримуються первинні дані.

III. Заключний етап.

1. Обробка даних.

Здійснюється кількісна обробка даних: первинна та вторинна (статистичний аналіз підсумку первинної обробки).

2. Отримання результатів.

3. Інтерпретація результатів.

Інтерпретація (теоретична обробка) результатів забезпечує перетворення результатів в емпіричні знання та отримання на цій базі теоретичного знання. Інтерпретація передбачає пояснення й узагальнення.

4. Здійснення рекомендацій до проведення формувального експерименту (розробка психокорекційної програми, методичних рекомендацій тощо).

5. Висновки.

Завершується наукове дослідження формулюванням загальних висновків, в яких указується, чи розв'язані задачі, чи досягнута мета, в кінцевому рахунку – чи розв'язана проблема.

Опис результатів дослідження. У другому розділі повинні бути представлені: постановка проблеми дослідження та опис програми і загальної методики дослідження; результати проведеного автором емпіричного дослідження. *Перший підрозділ* цього розділу містить чітке формулювання проблеми дослідження, об'єкту, предмету, мети, гіпотези, задач дослідження; обґрунтування плану, опис методичних особливостей та вибірки емпіричного дослідження. Ця частина кваліфікаційної роботи повинна логічно йти за матеріалом попереднього розділу та пояснювати структуру подальшого викладення матеріалу. Повинні бути коротко, але вичерпно описані:

- досліджувані (респонденти) – їх вік, стать, інші, важливі з точки зору даного дослідження характеристики; загальна кількість та принципи

відбору досліджуваних тощо.

Вибірка дослідження повинна моделювати генеральну сукупність – бути репрезентативною по відношенню до тієї категорії людей, яка вивчається. Чисельність вибірки досліджуваних для емпіричного дослідження повинна забезпечувати доказовість положень, які захищаються в роботі.

Залежно від цілей і можливостей вона може варіюватися. Виходячи з методів математичної обробки, рекомендується, щоб чисельність порівнюваних груп була не менш 30-35 людей.

- використовувані методики. У випадку адаптації чи розробки автором нової методики необхідно представити всі результати її психометричної оцінки (показники валідності, надійності та ін.) Плануючи методики і процедури експериментального дослідження, важливо щоб їх кількість була достатньою для реалізації поставлених завдань дослідження: не можна сказати, що 3 методики гірше, ніж 10 – потрібно враховувати їх якість, обсяг, адекватність поставлених меті, завданням

- методи обробки та аналізу даних. Коротко описуються використовувані методи математичної обробки даних з посиланням на відповідні літературні джерела (довідники, підручники, ін.), а також на комп'ютерні програми.

Вибір методу математичної обробки емпіричних даних та обробка результатів дослідження – важлива і відповідальна частина роботи, тому слід продумати завчасно, які емпіричні показники будуть реєструватися, за допомогою яких методів оброблятися та які висновки при різних результатах обробки можна буде зробити. Для цього можна рекомендувати студенту звернутися до книги Сидоренко О.В. (Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб: ООО Речь, 2002. – 350с.)

При виборі математично-статистичного критерію необхідно орієнтуватися на тип розподілу даних, який ми отримуємо в дослідженні.

Так, при нормальному розподілі (при досліджуваних більше 100 осіб) рекомендується використовувати *параметричні критерії*, при використанні *непараметричних критеріїв* тип розподілу даних не має значення. Ці критерії використовуються при невеликих об'ємах вибірки

досліджуваних (від 10 осіб).

Більшість робіт мають декілька типів дослідницьких завдань, які і визначають тип математично-статистичного критерію:

а) пошук розбіжностей у психологічних показниках у досліджуваних, які мають ті чи інші особливості – застосовуються критерії для виявлення розбіжностей у рівні досліджуваного показника U-критерій Мана-Уїтні, критерій Фішера, біномінальний критерій, парний критерій Вілкоксона.

б) пошук взаємозв'язку психологічних показників у одних і тих же досліджуваних – застосовується коефіцієнт кореляції – лінійної кореляції Р. Пірсона, рангової кореляції Ч. Спірмена.

Після збору емпіричних даних проводиться їх обробка – «ручна» або комп'ютерна (за програмами SPSS та Statistica.)

У *другому підрозділі* другого розділу описуються та аналізуються отримані емпіричні дані та результати. Матеріал структурується, виходячи з логіки розв'язання проблеми у відповідності до програми дослідження. Внаслідок первинної обробки дані групуються за тим чи іншим критерієм і для наочності їх представлення подаються у графічному вигляді (таблиці, графіки, діаграми, гістограми та ін.). Представляється статистичний аналіз даних та обговорюються отримані результати.

Якісний аналіз отриманих результатів передбачає обговорення всіх головних результатів та виявлених закономірностей, їх критичний аналіз у співставленні з іншими точками зору та раніше відомими фактами. Структуруватися даний розділ повинен на основі логіки дослідження.

Логіка викладу результатів емпіричного дослідження може бути наступною:

- представлення результатів дослідження;
- аналіз отриманих даних у процесі дослідження;
- формулювання висновків.

Стиль викладу результатів емпіричного дослідження може бути такий:

- Розглянемо результати, отримані за допомогою методики...
- Результати дослідження рівнів прояву адаптації першокласників за цією методикою представлені в таблиці 2.1 та на рис.2.1.

- Результати проведеного дослідження, представлені у таблиці 2.3., свідчать, що досліджувані групи А відрізняються (характеризуються)...

- Отже, серед респондентів домінує високий рівень розвитку досліджуваного феномену (54% учнів), який характеризується....

- На середньому рівні знаходяться%учнів, якому притаманне...

- Низький рівень прояву наявний у ...% досліджуваних. Ці респонденти відзначаються....

- Таким чином, можна зробити висновок, що...

- Це можна пояснити тим, що...

- Ми вважаємо...

- На наш погляд, даний факт може бути проінтерпретований...

- Отримані нами дані узгоджуються із результатами дослідження Т. П. Сидорової [4], в яких...

У тексті роботи також необхідно приводити формули підрахунку типових статистичних критеріїв та описувати процедуру їх підрахунку. Формули виділяються в окремий рядок. Самі критерії описувати не потрібно, достатньо їх назвати та зробити посилання на джерела, де вони розглянуті.

При описі результатів необхідно привести середні показники за вибіркою, вказати значимість розбіжностей, описати коефіцієнти кореляції та інші статистичні критерії. Далі у дужках обов'язково вказується рівень статистичної значущості отриманих результатів (можливі наступні варіанти):

1) розбіжності достовірні на 5%-му (1%-му) рівні значущості;

2) $p < 0,05$; $p < 0,01$ або $\alpha < 0,05$; $\alpha < 0,01$.

Виходячи з того, що у цій частині роботи надається велика кількість фактичного та цифрового матеріалу, використання *таблиць* та *рисунків* надає цьому матеріалу наочність.

Таблиці в тексті повинні бути подані безпосередньо після тексту в якому вона згадується вперше. Результати кількісного аналізу оформлюються у вигляді зведених таблиць, можуть ілюструватися графіками і діаграмами. Всі таблиці надписуються зверху, нумеруються. Представлена в таблиці інформація повинна бути зрозумілою і при необхідності супроводжується поясненнями в тексті кваліфікаційної роботи. Таблиці, які виконують пояснювально-ілюстративну функцію,

можуть використовуватися безпосередньо в тексті кваліфікаційної роботи. Таблиці з великими обсягами даних доцільно наводити в додатках.

Наведемо приклад подання пояснювально-ілюстративної таблиці, яка може бути використана у тексті кваліфікаційної роботи.

Таблиця 2.6

Вікові особливості прояву поведінкового структурного компоненту впевненості у собі у підлітків (за тестом В.Г.Ромека)

N=70

Рівні	Вибірка 10 – 11 років		Вибірка 12 – 13 років	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	-	-	-	-
Середній	16	45	20	57
Низький	19	55	15	43
Всього	35	100	35	100

Для представлення емпіричних даних добре використовувати графічні форми: діаграми, гістограми, графіки. Графічні форми потрібно підписувати внизу.

Рекомендації до використання і представлення графічних форм:

- Графік і текст повинні взаємодоповнювати один одного.
- Графік повинен мати всі дані та має бути зрозумілим сам по собі.
- Не можна на одному графіку малювати більше 4-х кривих.
- Підписувати осі потрібно внизу та ліворуч.

Діаграми (різновид – гістограми) рекомендується використовувати для демонстрації співвідношення між показниками. Наведемо приклад подання результатів у вигляді гістограми.

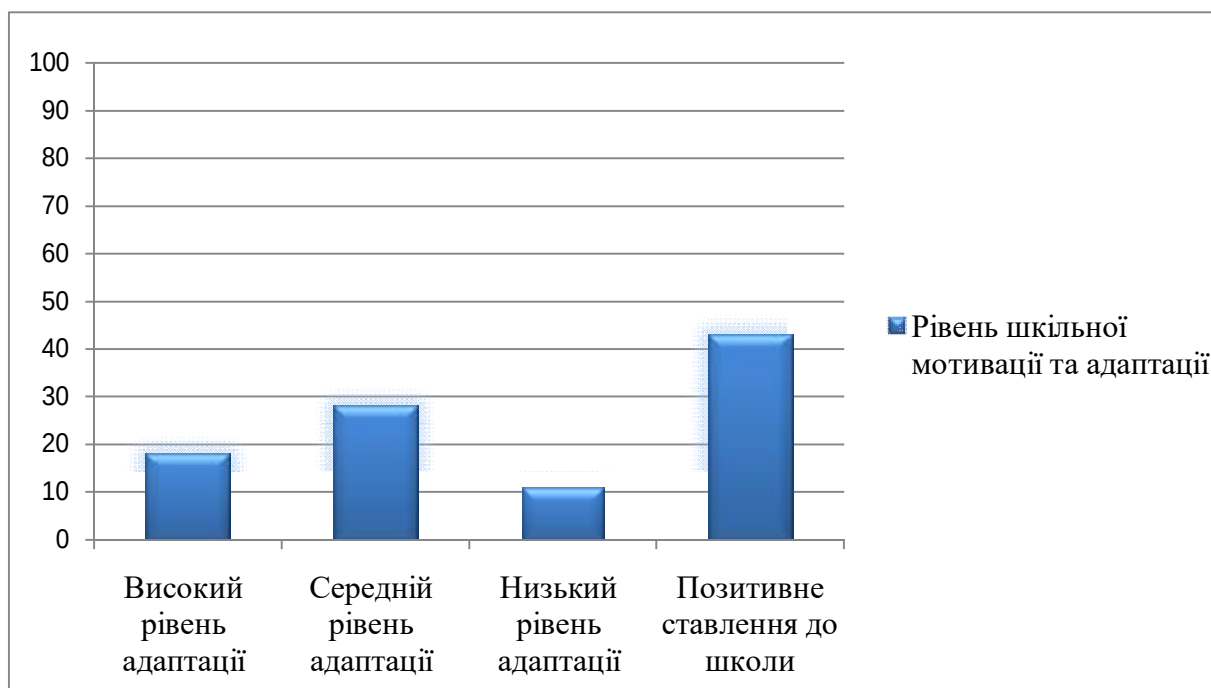

Рис. 2.1. Особливості рівнів прояву шкільної адаптації та мотивації першокласників

Специфікою кваліфікаційних робіт з психології є те, що вони орієнтовані на викладення результатів як констатувального, так і елементів формувального експерименту. *Констатувальний експеримент* спрямований на фіксування існування чи відсутності певного психологічного феномена, встановлення його якісних характеристик та закономірностей прояву, взаємозв'язків з іншими якостями досліджуваного об'єкта.

За допомогою *формувального експерименту* вивчають психічні властивості особистості у процесі їх цілеспрямованого розвитку. У межах кваліфікаційної роботи з психології здійснюють рекомендації до його проведення (наприклад, розробляють практичні рекомендації за його результатами, адаптують або складають корекційно-розвивальні програми, програми просвітницько-профілактичної роботи з визначеної проблематики дослідження в галузі практичної психології. Конкретні розробки щодо проведення формувального експерименту за досліджуваною проблемою описують в *третьому підрозділі* другого розділу кваліфікаційної роботи. Назви таких підрозділів, як і при описуванні результатів емпіричного дослідження, повинні бути змістовними. Ось декілька прикладів: «Програма корекції самооцінки у підлітковому віці», «Психокорекційна система роботи з підсилення впевненості у собі у підлітків», «Методичні рекомендації по

психологічній профілактиці та корекції підліткової суїцидальності», «Система психопрофілактичної та корекційної роботи зі зниження особистісної тривожності молодших школярів».

Логіка викладу підрозділу, присвяченого практичній психологічній роботі, потребує ясного і досить детального опису усього процесу психологічної допомоги: консультування, просвітницько-профілактичної, корекційної роботи. В цьому підрозділі, перш ніж викладати зміст корекційної програми та рекомендацій, доцільно обґрунтувати умови профілактики / корекції проблеми, обґрунтувати форму роботи та дати опис етапів психокорекційного процесу, а вже потім представляти зміст рекомендацій та / або характеристику вправ.

При характеристиці вправ, які потрібно подавати послідовно до занять (по порядку), необхідно обов'язково вказати їх назву, джерело, з якого її взято, вказати її мету, інструкцію до проведення, особливості її обговорення. Наведемо приклад характеристики вправи:

Вправа «Вгадай стиль спілкування»[40] (заняття № 10)

Мета: навчити учасників діагностувати стиль спілкування – свій і співрозмовника, з'ясовувати фактори, що впливають на вибір того чи іншого стилю спілкування, виробити навички швидкого вибору найкращого варіанту власної поведінки.

Інструкція: Учасники об'єднуються в три підгрупи по п'ять-шість чоловік, кожна з яких готує до показу сценку, яка відображатиме певний стиль спілкування – впевнений, невпевнений, агресивний.

Обговорення: учасники-глядачі аналізують продемонстровані ним сценки, відповідаючи на запитання: Як можна назвати стиль спілкування, який показала підгрупа?

2.4. Оформлення висновків проведеного дослідження, списку використаних джерел та додатків

Висновки

У висновках стисло описуються головні результати, отримані в роботі. Висновки повинні містити основні теоретичні та практичні положення, які доводилися у роботі, відповідати поставленим завданням, вказувати чи підтверджена гіпотеза. Зауважимо, що головною метою

наукової роботи є пошук нових знань (істини), а не доведення будь-якою ціною висунутих гіпотез. Негативний результат – теж результат. Саме він часто свідчить про неупередженість та професійну наукову компетентність автора.

У висновках також надають інформацію щодо можливого використання отриманих результатів. У кінці висновків, як правило, вказують перспективи подальших досліджень.

Висновки повинні бути короткими і змістовними, можливе їх подання у вигляді нумерованого списку. Головне правило – кожному завданню має відповідати пункт висновків.

Загальна кількість висновків має бути невеликою (до 5). Велике число висновків або їх опис в подробицях свідчать про невміння автора виділити головне у своїх результатах.

Один висновок повинен не суперечити іншому, а підсилювати його: якщо висновки не пов'язані між собою, текст роботи втрачає єдність.

Список використаних джерел і додатки

Обсяг списку використаних джерел залежить від кількості джерел, на які посиляється (цитує) автор кваліфікаційної роботи. Кількість використаної літератури повинна бути достатньою для розробки обраної теми з психології (не менше 30). Приклад оформлення бібліографічного опису наукових робіт згідно державного стандарту за 2015 р. ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання. Загальне положення та правила складання (набрав чинності з 01.07.2016) та затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року (затверджено у Мініюсті 3 лютого 2017 р. № 155/30023), який є обов'язковим і для оформлення списку використаних джерел у кваліфікаційній роботі, наведено у додатку Е.

Додатки – не обов'язковий розділ кваліфікаційної роботи. До них доцільно включати: повний опис методик; протоколи експериментів; приклади бланків обстеження, заповнені обстежуваними; проміжні математичні доведення, формули; таблиці, у яких узагальнюються емпіричні дані, статистичні розрахунки, а також різні малюнки, фотографії тощо, які покращують візуальне сприймання кваліфікаційної роботи, ілюструють її.

2.5. Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи

Підготовка до захисту роботи охоплює виготовлення засобів для унаочнення головних результатів досліджень і підготування виступу. Такі засоби мають на меті переконання аудиторії, сприяють доказовості основних постулатів, що виносяться на захист, покращують сприймання та полегшують виступ самого виступаючого.

У процесі виступу рекомендується використовувати заздалегідь підготовлену *мультимедійну презентацію*.

Вимоги до презентації

Презентація виступу на захисті кваліфікаційної роботи зазвичай не повинна перевищувати 20 слайдів, але краще вкласти матеріал у 12-15 слайдів (максимум 2 слайди на хвилину промови). Тло слайдів презентації бажано обрати одне для всієї презентації. Можна скористатися шаблонами, які містить програма. Бажано, щоб кольори схем, діаграм, малюнків були яскравішими за тло, а отже краще використовувати світле тло з невеликою кількістю декоративних елементів. Ефекти анімації мають допомагати сприйманню інформації, а не бути самоціллю і не відволікати увагу слухачів від змісту презентації. Бажано не використовувати складних прописних шрифтів, розмір шрифтів має бути не менше, ніж 20-22 pt. В одному слайді доцільно вміщувати не більше, ніж 12-15 рядків тексту.

Презентація виступу повинна містити:

- короткий теоретичний вступ (вказати, хто займався досліджуваною проблемою і які підходи здійснені) (1-2 слайди);
- предмет, об'єкт дослідження (1 слайд);
- мета та гіпотеза дослідження (1 слайд);
- завдання дослідження (1 слайд);
- методи та методики дослідження (1 слайд);
- опис результатів дослідження (8-10 слайдів);
- висновки та рекомендації (1-2 слайди).

Класичні помилки презентації:

- забагато матеріалу на слайді;
- забагато слайдів;
- дуже швидко йдуть слайди;
- малий шрифт;

- надмірне «декорування»;
- тло слайду (шаблон) зливається з текстом або надмірно яскраве, відволікає увагу;
- невиправдане використання ефектів анімації;
- виступаючий говорить до екрану.

Підготовка до виступу

Готуючи доповідь, слід пам'ятати, що культура і літературність мовлення та дотримання регламенту є обов'язковим елементом культури й етики наукових повідомлень.

На виступ під час захисту кваліфікаційної роботи відводиться 10 -15 хв., отже не потрібно писати велику промову, оскільки ліміт часу може бути вичерпано раніше, ніж буде проголошено багатослівну доповідь. Доповідь повинна змістовно відображувати суть проведеного дослідження, але бути *лаконічною* і витриманою у *науковому стилі*.

Готуючись до виступу, потрібно враховувати, що виступ повинен складатися із *трьох смислових частин*, які відповідають за змістом *вступу*, *основній частині* та *висновкам* кваліфікаційної роботи.

Тому при підготовці доповіді потрібно спочатку висвітлити актуальність досліджуваної проблеми, сформулювати об'єкт, предмет, гіпотезу та завдання дослідження. У другій частині доповіді потрібно, передусім, розкрити суть, методологію й особливості організації та проведення емпіричного дослідження та здійснити аналіз отриманих результатів із демонстрацією кількісних та якісних показників з метою обґрунтування достовірності тверджень. У висновках потрібно навести головні результати дослідження і зазначити теоретичне і практичне значення отриманих результатів та можливі перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дипломна робота з психології : метод. рекоменд. для студ. усіх форм навч. /Уклад. Т.Б. Тарасова, С.В. Пухно. Суми: Вид-во СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2010. 76 с.
2. Коломієць В.О. Як виконувати курсову роботу: метод.посіб. – К.: Вища школа, 2003. – 69 с.
3. Курсова, дипломна, магістерська: що про них потрібно знати? : метод. Рекоменд. / Укл. Гнаповська Л.В., Лянной Ю.О., Огієнко О.І. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2001. – 36 с.
4. Максимова Л. Г. Методичні рекомендації до виконання кваліфікаційної роботи магістра: методичні матеріали для студентів спеціальності 061 Журналістика К. : - «Білий Тигр», 2017. – 30 с
5. Методичні рекомендації до написання і оформлення бакалаврських та магістерських робіт з української літератури: для студентів спеціальностей 035 Філологія (українська мова і література) та 014 Середня освіта (українська мова і література) / І. П. Галак, І. В. Григоренко, Л. В. Йолкіна, І. В.Савченко; – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – 62 с
6. Методичні рекомендації до підготовки кваліфікаційних робіт другого (магістерського) рівня : Галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 024 «Хореографія» / уклад. В. Ю. Сосіна. – Львів, 2018. – 36 с.
7. Методичні рекомендації щодо підготовки кваліфікаційної роботи (магістерська) за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування” / уклад. : С. М. Григор’єва, С. О. Москаленко, О. В. Чуприна; за заг. ред. С. К. Хаджирадевої. – К. : НАДУ, 2018. – 40 с
8. Методичні рекомендації щодо підготовки магістерської роботи за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування” / уклад. : С. О. Москаленко, С. М. Григор’єва, Г. В. Муравицька, О. В. Чуприна ; за заг. ред. С. К. Хаджирадевої, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2019. – 32 с.
9. Моргун В. Ф., Москаленко Л. С. Кваліфікаційні наукові роботи з психології: курсова, бакалаврська, магістерська. Методичний посібник для студентів / за ред. В. Ф. Моргуна. – К.:Видавничий Дім «Слово», 2013. – 168 с.
10. Положення про кваліфікаційну роботу у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, (протокол вченої ради Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка № 14 від 19 серпня 2017 р.) URL: https://sspu.edu.ua/images/2019/manual/documents/pro_kvalifikaciyну_robotu_8aad4.pdf
11. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації. Наказ МОН України № 40 від 12.01.2017 р.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17>
12. Свеженцева О.І., Мелеганіч Г.І Методичні рекомендації щодо написання кваліфікаційних робіт. – Ужгород, ДВНЗ «УжНУ», 2015. – 46 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура завдання на кваліфікаційну роботу

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені А.С.МАКАРЕНКА

Інститут, факультет _____

Кафедра _____

Рівень вищої освіти _____

Спеціальність _____

(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

(назва кафедри)

(підпис)

(ініціали, прізвище, вчене звання)

«»201_____р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи _____

керівник роботи,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом від « »20 _____ року, №.

2. Строк подання студентом роботи

3. Вихідні дані до роботи _____

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

5. Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу (із чітким зазначенням обов'язкових складових) _____

Продовження додатку А

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Датавидачізавдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

[illegible]

Науковий керівник _____

(підпис) (Ініціали, прізвище, вчене звання)

Студент _____

(підпис) (Ініціали, прізвище, вчене звання)

**Орієнтовні теми кваліфікаційних робіт з психології
для студентів спеціальності 053 Психологія першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти**

1. Потреби особистості та шляхи їх розвитку.
2. Життєві цінності особистості та їх становлення.
3. Мрії та ідеали особистості.
4. Переконавання особистості, їх види та формування.
5. Інтереси особистості, їх види та формування.
6. Самооцінка особистості та її розвиток.
7. Рівень домагань та самоповага особистості.
8. Психологічні форми прояву насильства щодо особистості.
9. Особливості та динаміка ігрової діяльності дошкільників.
10. Психологічна готовність дитини до навчання у школі.
11. Особливості та динаміка навчальної діяльності.
12. Формування навичок та вмінь в діяльності.
13. Психологічні проблеми діяльності особистості.
14. Спілкування як інформаційний та емоційний обмін.
15. Спілкування дітей з дорослими.
16. Спілкування дітей з однолітками.
17. Особливості та функції педагогічного спілкування.
18. Особливості спілкування психолога і клієнта.
19. Процеси інтеграції в групах.
20. Процеси диференціації в групах.
21. Особистість в групі.
22. Види уваги, їх прояви та розвиток.
23. Властивості уваги, їх прояви та розвиток.
24. Види пам'яті, їх суть, співвідношення та розвиток.
25. Процеси пам'яті, їх суть та розвиток.
26. Індивідуальні особливості пам'яті.
27. Сутність та особливості розвитку розумових операцій.
28. Види мислення, їх суть, співвідношення, етапи та фактори формування.
29. Індивідуальні особливості мислення та критерії розумового розвитку.
30. Види уяви, їх сутність та розвиток.
31. Емоційні якості особистості та їх формування.

32. Вищі почуття, їх суть та фактори розвитку.
33. Емоційні якості особистості, їх формування та прояви.
34. Вольові якості особистості та їх формування.
35. Темперамент, його сутність, прояви та урахування в діяльності (навчальній, трудовій тощо).
36. Сутність, прояви та формування основних рис характеру.
37. Здібності, їх суть, рівні розвитку та умови формування.
38. Особливості ставлення особистості до діяльності.
39. Психологічні проблеми підготовки дітей до навчання у школі.
40. Психологічні основи формування навичок.
41. Психологічні основи підвищення ефективності діяльності особистості.
42. Особливості перебігу стресових станів особистості.
43. Особливості та корекція негативних особистісних проявів.
44. Психологічні особливості адиктивної особистості.
45. Особливості перебігу процесу адаптації особистості до нових умов життєдіяльності.
46. Психологічні чинники соціальної ізоляції особистості.
47. Психологічні проблеми сучасної сім'ї.
48. Психологічні основи профорієнтації.
49. Особливості прояву синдрому «професійного вигорання» у працівників організацій.
50. Профілактика та подолання професійних деформацій у працівників організацій.
51. Проблеми психологічної освіти: напрямки, засоби, перспективи.
52. «Я-концепція» та її психологічна сутність в структурі особистості.
53. Психологічні особливості самоставлення особистості.
54. Особливості самоактуалізації особистості.
55. Психологічні особливості життєвого самовизначення особистості.
56. Психологічні особливості професійного самовизначення особистості.
57. Особливості довірчих відносин особистості.
58. Кар'єрні орієнтації особистості.
59. Психологічні особливості функціонування малих груп.
60. Психологічні особливості функціонування великих груп.
61. Етнопсихологічні особливості особистості.
62. Міжособистісні конфлікти та особливості їх психокорекції.

**Орієнтовні теми кваліфікаційних робіт з психології
для студентів спеціальності 053 Психологія для студентів другого
(магістерського) рівня вищої освіти**

1. Взаємозв'язок креативності та продуктивності пізнавальних процесів у молодшому підлітковому.
2. Особливості розвитку моральних почуттів у молодшому шкільному віці.
3. Зв'язок темпераменту учнів та їх професійного вибору.
4. Особливості самооцінки у підлітковому віці.
5. Взаємозв'язок самосвідомості із тривожністю у юнацькому віці.
6. Взаємозв'язок самосвідомості та агресивності підлітків шкіл-інтернатів.
7. Взаємозв'язок самооцінки і тривожності у жінок зрілого віку.
8. Мотивація вибору майбутньої професії практичного психолога студентами різних галузей.
9. Психологічні особливості асертивності у юнацькому віці.
10. Особливості прояву механізмів психологічного захисту у ранньому юнацькому віці.
11. Психологічні особливості схильності до лідерства у юнацькому віці.
12. Психологічні особливості духовного становлення підлітків.
13. Вивчення чинників самоефективності у юнацькому віці.
14. Дослідження соціально-психологічної зрілості юнацтва.
15. Особливості формування особистості підлітка в різних умовах сімейного виховання.
16. Психологічні особливості прояву емоційного компоненту саморегуляції у підлітковому віці.
17. Психологічні особливості молодших школярів з різним соціометричним статусом.
18. Сіблінгові конфлікти у підлітковому віці.
19. Крос-культурне дослідження психологічного розуміння кохання у представників грузинської та української молоді.
20. Особливості професійного самовизначення старшокласників.

21. Психологічний аналіз страхів і тривожності дітей молодшого шкільного віку.
22. Взаємозв'язок проявів вербальної агресії та особистісних особливостей юнацтва.
23. Особливості конфліктної поведінки у підлітків з різними типами акцентуацій характеру.
24. Соціальний інтелект як складова комунікативної компетентності.
25. Особливості толерантності в юнацькому віці.
26. Психологічні особливості тривожності у підлітковому віці.
27. Вплив сімейного виховання на психічне здоров'я людини.
28. Подружні конфлікти в молодих сім'ях та шляхи їх попередження.
29. Психологічні особливості самоствалення у ранньому юнацькому віці.
30. Психологічні особливості схильності до адиктивної поведінки у молоді.

Зразок оформлення титульної сторінки кваліфікаційної роботи

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий Інститут педагогіки і психології

Кафедра психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЕВНЕНOSTІ У СОБІ
У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра/магістра

Спеціальність 053 Психологія
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Науковий керівник _____ Т. П. Сидоренко
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
«_____» 20____ року

Виконавець _____ І.І. Іваненко
«_____» 20____ року

Суми – 2020

Зразок оформлення змісту кваліфікаційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти дослідження розвитку самооцінки у підлітковому віці	6
1.1. Сутність поняття «самооцінка особистості».....	6
1.2. Науково-теоретичні підходи до вивчення проблеми самооцінки.....	9
1.3. Особливості самооцінки підлітків – сиріт	15
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. Експериментальне вивчення самооцінки підлітків-сиріт ...	23
2.1. Методичне забезпечення дослідження самооцінки підлітків – сиріт	23
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження	30
2.3. Рекомендації щодо профілактики формування неадекватної самооцінки у підлітків-сиріт	35
2.4. Особливості корекції самооцінки в підлітковому віці (вправи).....	38
Висновки до другого розділу	41
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	48

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ

БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ НАУКОВИХ РОБІТ

(згідно з ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання. Загальне положення та правила складання (набрав чинності з 01.07.2016) та затвердженого наказом Міністерства освіти и науки України від 12 січня 2017 року (затверджено у Мініюсті 3 лютого 2017 р. №

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ
У СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015
«Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	1. Дичківська О. О. Інноваційний менеджмент : конспект лекцій. Київ : ДІА, 2018. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Історія України. Львів, 2017. 153 с. 3. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Львів : Ліґа-Прес, 2003. 542 с. 4. Ваш О. М. Етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 104 с. 5. Гурманова Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ : ЦУЛ, 2017. 193 с.
Два автори	1. Мартиненко З. Е., Макар І. В. Управління підприємством: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2017. 296 с. 2. Палеха В. І., Карпова П. В. Менеджмент організацій : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 120 с. 3. Білоус С. І., Корнійчук В. П. Філософія освіти : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2016. 176 с. 4. Мороз І. С., Василенко Н. Ю. Маркетинг : конспект лекцій. Київ : Молодь, 2016. 102 с. 5. Вердіна С. А., Волков А. А. Контролінг : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. 6. Вердіна С. А., Волков А. А. Контролінг : навч. посіб. Вид. 3-тє., переробл. та допов. Херсон, 2017. 212 с.
Три автори	1. Тарнавська Г. Я., Марценюк Н. С., Герасимова Т. М. Фінанси : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2017. 412 с. 2. Пустовенко В. В., Максименко І. Л., Яким А. С. Безпека життєдіяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2017. 348 с.
Чотири автори	1. Інновації : навч. посіб. / Гуревич Д. Т., Чекан О. С., Грибан О. М., Макарова В. В. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 389 с. 2. Вища математика : конспект лекцій / Ткачук Т. С. та ін. Київ, 2015. 82 с.
П'ять і більше авторів	1. Операційний менеджмент : підручник / С. М. Поплавська та ін. Київ : ЦУЛ, 2011. 267 с. 2. Охорона праці : навч. посіб. / О. І. Подольська та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2017. 264 с. 3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : станом на 10 жовт. 2017 р. / К. І. Мягченко та ін. ; за заг. ред. І. М. Ливанова. Київ : ЦУЛ, 2017. 428 с.

Автор(и) та редактор(и)/упорядники	1. Веретенко В. В. Міжнародний маркетинг : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Марценюка. Київ, 2015. 374 с. 2. Бутенко М. П., Качур В. П., Петренко С. В. Психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Дутко. Київ : ЦУЛ, 2017. 332 с.
Без автора	1. 30 років історичному факультету: історія та сьогодення (1986-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. В. В. Черепані. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 340 с. 2. Етнографія : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Гарапка; уклад. А. І. Гарапка. Київ : ЦУЛ, 2018. 320 с. 3. Міжнародні відносини : монографія / за ред. М. А. Березовського. Київ : ЦУЛ, 2016. 162 с. 4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: П. О. Бедрія, О. О. Петренка. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. 5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Тарнавського. Київ : ЦУЛ, 2016. 186 с. 6. Підготовка фахівців у ВНЗ в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Мукачево, 4-5 жовт. 2018 р. Мукачево : МДУ, 2018. 226 с. 7. Освіта в Україні: виклики модернізації: зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Марценюк (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2017. 319 с. 8. Товарознавство / упоряд. В. Олексик. Київ, 2014. 804 с.
Багатотомні видання	1. Енциклопедія рослин / редкол.: І. М. Деркач та ін. Київ : ЦУЛ, 2016. Т. 8. 812 с. 2. Безруков В. Д. Поэзия : в 2 т. / ред. изд.: Л. Г. Мороз, А. Г. Мягченко; авт. вступ. ст. А. В. Сипина. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2016. Т. 2. 206 с. 3. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с. 4. Бюджетна система України: історія, стан та перспективи : у 3 т. / Акад. прав. наук України. Львів : Право, 2012. Т. 2 : Бюджетний менеджмент / заг. ред. Ю. П. Бубряка. 476 с. 5. Кучеренко Н. П. Казначейська справа : в 6 т. Київ : Право, 2016. Т. 3 : Контроль у системі Державного казначейства. 432 с. 6. Дендрофлора України. В 12 т. Т. 2. Дикорослі та культивовані дерева і куші. Вип. 1. Покритонасінні / Л.І. Перхоменко. Київ : Наукова думка, 2012. 200 с.
Автореферати дисертацій	1. Петров О. Г. Музикотерапія : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 40 с.
Дисертації	1. Петрук Л. А. Дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Львів, 2004. 140 с. 2. Винниченко О. М. Контроль соціально-економічного розвитку промислових підприємств : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Київ, 2018. 344 с.

Законодавчі та нормативні документи	1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2015. 98 с. 2. Конституція України : станом на 1 жовтня 2017 р. / Верховна Рада України. Київ : Право, 2017. 93 с. 3. Про вищу освіту : Закон України від 05.09.2016 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2016. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. 4. Податковий кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. 5. Про освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2018. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2018). 6. Питання соціального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2017 р. № 1060. <i>Офіційний вісник України</i>. 2018. № 5. С. 430–443. 7. Про інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2019-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2018 р. № 43/2018. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2018. 23 лют. (№ 35). С. 10. 8. Про затвердження Вимог до оформлення кандидатської дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2018 р. № 50. <i>Офіційний вісник України</i>. 2018. № 25. С. 139–141. 9. Інструкція щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги : затв. наказом М-ва. праці та соц. політики від 19.09.2006 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2006. 19 верес. (№ 18). С. 15–16.
Архівні документи	1. Лист Голови Співки «Первоцвіт» Г. Ф. Петренка на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Поповича щодо реєстрації Статуту Співки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ІЦДАГО України</i> (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.
Патенти	1. Зернозбиральний комбайн: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с. 2. Спосіб лікування гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.
Препринти	1. Марченко М. І., Кополович А. Д., Яким Б. М. Про точність визначення радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1). 2. Федорченко Б. А., Смотров В. Н. Радиационное повреждение материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).
Стандарти	1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). 2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. 3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ;

	ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
Каталоги	1. Прокопенко І. П. Каталог растений для работ по экодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с. 2. Історична спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Петров, О. В. Олійник. Харків, 2000. 64 с. 3. Пам'ятки історії та мистецтва Закарпатської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Петрик та ін.; Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. іст. музей. Ужгород, 2003. 160 с.
Бібліографічні покажчики	1. Боротьба з злочинністю: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 3 / уклад.: О. В. Куріпта, відп. за вип. Н. М. Щур; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 60 с. 2. Іван Марченко : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Петрик. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 9).
Аналітичний бібліографічний запис Складова частина видання (глави, розділу, статті) розділовий знак «дві навскісні риски» («//») можна замінювати крапкою, а відомості про документ (його назву), виділяти шрифтом (наприклад, <i>курсивом</i>).	
Частина видання: книги	1. Петренко М. А. Международное право и роль Конституционного Суда Украины // Максим Петренко: право як буття вченого : зб. наук. пр. до 60-річчя проф. М. А. Петренко / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493. 2. Якса А. П. Економічна політика держави. <i>Двадцять п'ять років з економічним правом</i> : вибрані праці. Харків, 2017. С. 205–212. 3. Корнійчук Т. О. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності. <i>Педагогіка</i> : навч. посіб. / за заг. ред. Т. О. Корнійчука. Київ, 2017. С. 195–197.
Частина видання матеріалів конференцій (тези доповіді)	1. Лалак Н. В. Шляхи підвищення мотивації молодших школярів до навчання // Анотовані результати науково-дослідної роботи інституту педагогіки за 2011 рік : збірник тез повідомлень. Київ, 2012. С.202–203. 2. Максименко Д. В. Методи оперативної діагностики виробничої діяльності підприємства // Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці : збірник тез та доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 лютого 2013 р.) / відпов. за випуск Мельничук Б.В. Київ, 2013. С.331–335. 3. Цехмістров І. І., Перець І.П. Про бюджет. <i>Дослідження проблем в Україні очима молодих вчених</i> : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53.
Частина довідкового видання	1. Павлик І. М. Право інтелектуальної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 683. 2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. <i>Основи педагогіки освіти</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Дмитрука, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.

	3. Попович Н.І. Початкова освіта // Педагогічна енциклопедія. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.
Частина видання: продовжуваного видання	1. Куцінко Т. О. Адміністративне законодавство України: реалії та перспективи формулювання // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46. 2. Безруков С. А., Хмельов А. А. Дослідження циліндричних оболонок. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159. 3. Хорошилова С. А., Малафіїк Л. О., Хмельов А. А. Моделювання складеної конструкції за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.
Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)	1. Кучеренко О. О. Конституційні права людини і громадянина // Часопис Київського університету права. 2007. № 4. С. 88–92. 2. Коваль Л., Коваль П. Переваги дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. 3. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2017. Vol. 18, No 2. P. 109–118.
Електронні ресурси	1. Україна очима дітей : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017). 2. Хміль А. А. Функції державної служби за законодавством України // Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsei.org.ua/5_2017/32.pdf. 3. Хміль І. О. Шляхи подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2016. № 3. – С. 20–27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017). 4. Куцкір Я. С., Махно Б. А., Борислав С. Г. Трансформація науково-педагогічної системи України протягом 90-х років XX століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.

Зразок оформлення рецензії на кваліфікаційну роботу
РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу **Петренко Людмили Іванівни**
«Психологічні особливості адаптації дітей раннього віку до умов
дошкільного навчального закладу»

Соціалізація дитини нерозривно пов'язана із освоєнням нею нового соціального простору. Першою серйозною сходинкою у цьому процесі є вступ до дитячого садка, в якому малюк вчиться мистецтву спілкування та взаємодії з однолітками і дорослими, оволодіває різними навичками. Проте часто сильна емоційна прив'язаність до матері, психофізіологічні та особистісні особливості дитини заважають її успішній та своєчасній адаптації до умов дошкільного навчального закладу. Вказана проблема вимагає також від практичного психолога дошкільного закладу високо розвинуеного вміння здійснювати відповідну діагностичну, просвітницько-профілактичну, консультативну та корекційну роботу. Отже, слід визнати тему дипломного дослідження «Психологічні особливості адаптації дітей раннього віку до умов дошкільного навчального закладу», обрану Петренко Л.І., актуальною.

Матеріали кваліфікаційної роботи, поданої до захисту, поєднують лінії теоретичного та емпіричного вивчення окресленої проблеми, ґрунтуються на основі досліджень вітчизняної психології. Аналіз теоретичних аспектів проблеми дозволив студентці з'ясувати особливості поглядів різних авторів до вивчення проблеми адаптації дитини до умов дошкільного навчального закладу, дати психологічну характеристику раннього та дошкільного віку.

Структура і зміст першого розділу «Теоретичне дослідження адаптації дітей до умов дитячого садка» побудовані на основі аналізу праць вітчизняних науковців. Автор кваліфікаційної роботи дає визначення поняття «адаптація», виокремлює види адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу, вказує фактори, які впливають на її перебіг. Особливо слід відзначити намагання студентки здійснити ґрунтовний аналіз психологічних особливостей дітей дошкільного віку, виконаний студенткою у пп.1.2.

У другому розділі «Емпіричне дослідження адаптації дітей до умов

дитячого садка» містяться результати емпіричного дослідження вищезазначеної проблеми за допомогою методів та методик, призначених для вивчення адаптації дошкільників (анкети та стандартизованого спостереження) та тестом-опитувальником батьківського відношення, розробленими А.Я. Варгою та В.В. Століним. Здійснений кількісний та якісний аналіз отриманих результатів. Отримані емпіричні дані мають достатню візуальну представленість у таблицях та гістограмах. Заслужують на увагу складені студенткою на основі теоретичного аналізу літератури методичні рекомендації батькам щодо поліпшення процесу адаптації дитини до умов дитячого навчального закладу.

Поряд із позитивними здобутками автора кваліфікаційної роботи, слід висловити певні зауваження.

1. У теоретичній частині (пп. 1.1, 1.2, 1.3) автори як слід випускницею не проаналізовані (наявні лише посилання у квадратних дужках без узагальненого аналізу).

2. Текстова наповнюваність пп.1.1 – 2 с. На нашу думку, слід було об'єднати пп.1.1 і 1.3, оскільки матеріал, який міститься у них, стосується саме адаптації дитини до умов дошкільного закладу, а не загальних проблем адаптації, її форм та видів (як було заявлено у назві пп. 1.1 «Сутність та зміст поняття адаптація. Форми та види адаптації»).

3. У п.п.2.2 необхідно було більше уваги приділити узагальненому аналізу отриманих результатів, особливу увагу приділивши саме взаємозв'язку типу батьківського ставлення із ступенем адаптації дитини до умов дитсадка, який проаналізований недостатньо ґрунтовно.

4. Робота потребує редакційної доробки, виправлення описок, неточностей (с.6, 25, 30, 41, 45, 50 тощо).

Не зважаючи на висловлені вище зауваження, кваліфікаційна робота Петренко Н.І. характеризується актуальністю, практичною значущістю, її зміст, структура та оформлення в цілому відповідають обраній темі та вимогам до такого роду робіт і заслуговує оцінки «добре».

Рецензент

к. психол. н., доцент кафедри психології

СумДПУ ім. А.С.Макаренка

12.06.2020

Іванова Г.М.

р.

**Електронні інформаційні ресурси мережі Інтернет
з проблем психології**

1. <http://psylib.kiev.ua/>
2. <http://www.nbu.gov.ua>
3. <http://psyberia.ru/work/biblio/>
4. <http://upsihologa.com.ua/library.html/>
5. <http://www.psychology-online.net/>
6. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/
7. <http://www.zipsites.ru/psy/psylib/>
8. <http://www.psyvoren.narod.ru/bibliot.htm>
9. <http://bookap.info/>
10. <http://lib.guru.ua/PSIHO/>
11. <http://www.psychol-ok.ru/library.html>
12. <http://www.psychology.ru>
13. <http://childpsy.ru>
14. <http://www.univertu.ru>